

TOVERBERG

75

J A A R G A N G 19 / 4 W I N T E R 2024

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING

HBG

HBG

HET BELEEFDE GENOT
HET BELEEFDE GENOT

VZW

"Ieder mens die genoeg schept in het voltooien van zijn taak is een kunstenaar; welke ook die taak is en hoe nederig ze ook is, hij brengt een kunstwerk tot stand. De toetssteen is het beleefde genot, het plezier, de perfectie: het overtuigend resultaat!"

Henry Van de Velde

Doornlaan 8, 8210 Zedelgem

0498/73.58.73

info@hetbeleefdegenot.be

BTW BE0893.747.805

Rek. BE71 0014 8517 3969

www.hetbeleefdegenot.be

Colofon

Redactie: Els Vermeir, Carine Vankeirsbilck, Marie-Rose D'Haese, Bart Madou, André Callier

Werkten ook mee: Patrick Vanhaelemeesch, Patrick De Wulf, Andreas Van Rompaey, Chris Rachel Spatz, Joan Debruyne, Marie-Claire Devos, Rita Vanhoutte, Guy van Hoof

Kaft: Herman De Leye, onderschrift: *'un voyage dans le temps'*

Vormgeving: André Callier

Foto's: Webfoto's, Patrick Dewulf, Johan Debruyne, Stefaan Huysentruyt, Rita Vanhoutte, Annie Leibovitz

Toverberg verschijnt 4x per jaar, bij het begin van elk jaargetijde.

Lid worden van 'Het Beleefde Genot' kan via een abonnement op 'TOVERBERG' door 25 € te storten op de hierboven vermelde rekening.

Afzonderlijke nummers: 8 €

De auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen. Kopiëren of citeren is toegelaten, mits bronvermelding.

Inhoudsopgave

Voorwoord	01
Juryverslag wedstrijd 75 woorden	04
Interview: Bart met zichzelf	07
Ontstoft	14
Elsenspingsels	17
Impressies	19
K	25
Oulipo	27
Waarheid en herinnering	28
Ad multos annos	32
De leesgroep Zedelgem leest	35
Beleefd	39
Poëzie	42
Te beleven	44
Onderbelicht	46
Pathéscope	49
Crescendo	52
Buitenbeentjes - De Biënnale van Venetie	54
- Koorddansens tussen leven en dood	56
- Christine de Pizan	57
- De hertog buigt, de Hertog bloost	64
Canonschot	70
Jaarprogramma HBG	72

Voorwoord

Door Els Vermeir

Beste lezer,

Vuurwerk, tromgeroffel, feestgedruis: zie hier het 75ste nummer van *Toverberg*. En wat voor een nummer! Een huzarenstukje van niet minder dan 75 bladzijden (niet minder, maar meer, want 75 is nu eenmaal niet deelbaar door 4). Bovendien bevat deze uitgave enkele bijdragen die speciaal in het thema van het jubileumnummer werden geschreven. Vooreerst zijn er natuurlijk de winnaars van onze 75-woorden wedstrijd, die na dit voor- en dankwoord bekend gemaakt worden (spannend!). Zelf deed ik daar nog een schepje bovenop en maakte van mijn Elsenspinsel een 75ste verhaal met 750 woorden. Daarnaast zetten we een paar 75-jarigen in de bloemetjes: auteur Süskind in *Ad multos annos* en regisseur Marion Hänsel, die dit jaar 75 zou zijn geworden, in *Pathéscope*. Verder richt André Callier zijn lens op de 75-jarige fotografe Annie Leibovitz in *Onderbelicht*. En tot slot blikt Bart Madou in zijn *Interview* met een wel heel bijzonder iemand terug op 75 Toverbergen.

Tot zover de 'specials'. Voor de rest vinden jullie natuurlijk alle vertrouwde rubrieken terug. Zo sluit Bart Madou in *K.* en *Oulipo* het Kafka-jaar af met *De Gedaanteverwisseling*. Een gedaanteverwisseling, dat staat wellicht ook Amerika te wachten na de ontstellende verkiezingsuitslagen daar. Breidt het racisme verder uit, zoals in het provinciestadje uit 1950 dat Bart heeft *Ontstoft* in *Het nauw*? Waait er een *Kwade wind* door het land, zoals bij *De leesgroep* van Marie-Claire Devos? Keren ze terug naar een klimaat van moord en terreur, zoals ten tijde van Conquistador Cortés, die *Impressies* naliet bij Patrick De Wulf? Raakt de relatie met onze burens vertroebeld, zoals in de *Poëzie* van Patrick Van Haelemeesch? Of wordt het *koordansen tussen leven en dood*? Andreas Van Rompaey probeert dat alvast, samen met Lucienne Stassaert.

Er is hoe dan ook nood aan kunstenaars die 'onheil in schoonheid vertalen', zoals Erlend Van Landeghem, die Johan Debruyne ons voorstelt in zijn *Waarheid en herinnering*. Dergelijke schoonheid hebben we ook *Beleefd* bij de tentoonstelling van onze lokale kunstenaars, waarvan we wat sfeerbeelden tonen. En er valt nog meer moois *Te Belevén*, want naast lezingen over techniek en stress in onze samenleving, zal het volgend jaar over schoonheid gaan, en over de klank van Venetië. Een klank die Rita Vanhoutte vast heeft gehoord toen ze de *Biënnale* bezocht, en die *Crescendo* gaat bij Barts zoektocht naar een sonate van Baldassare Galuppi, eveneens een Venetiaan. Schoonheid vinden we trouwens ook in de poëzie van Christine de Pizan. Die dame, geboren in ... Venetië, jawell!

komt uitgebreid aan bod in het boeiende *Buitenbeentje* van Chris Spatz, terwijl we haar sporen zelfs terugvinden in het al even meeslepende verhaal van Guy van Hoof over Charles d'Orléans.

En omdat bij een feesteditie nu eenmaal een eresaluut hoort, sluiten we af met een fiks *Canonschot*, waarin Van Maerlant op zeer Trumpiaanse wijze de toenmalige wereld verbloemt.

75 MAAL DANK

75 edities vol boeiende cultureel-literaire teksten: dat vul je niet zomaar! Daarom bij deze een heel uitdrukkelijk **dankjewel** aan alle medewerkers van de voorbije 19 jaar. Auteurs van poëzie of literair proza, beeldende kunstenaars, redacteuren van boeiende artikelen, geïnterviewden of enthousiaste lezers die hun favoriete boek presenteerden ... en natuurlijk het ijverige redactieteam dat achter de schermen de teksten las, herlas, corrigeerde, zette, printte ...

In de hoop dat we niemand vergeten, zijn dat, in alfabetische volgorde:

Aimée Mary, Albert Dhont, Alidor De Volder, Albert Dhondt†, André Callier, Andrea Heus, Andreas Van Rompaey, Andy Verschoote, Anja Van Geert, Ann Dewulf, Ann Perneel, Anna van Ro, Anne Crevits, Anne-Marie Timmerman, Annemie De Vadder, Anny Aelter, Arno Brys, Balder Goethals, Barbara Legermann, Bart Madou, Bea Vanhaecke, Bernard Billiet†, Bert Deben, Bertrand Denys, Bram De Muynck, Brigitte Vrielynck, Carine Vankeirsbilck, Carl De Strycker, Cathy Van Gorp, Chantal Sap, Chris R. Spatz, Daniël Vanbelle, Danny De Rae, Danny Verstegen, David Samyn, Dirk Denys, Dolf Naessens, Dominique De Ruyter, Elena Lievens, Els Durnez, Els Vermeir, Emiel De Cock, Ernst Endfres, Firmin van der Poorten†, Frank Slabbynck, Freddy Vandermeersch, Georgette Crombez, Gerda De Mey, Gerda Vandenbouhede, Ghislaine Raets, Guido Dobbelaere†, Guido Everaert†, Guy van Hoof, Gwen Deprez, Gwij Mandelinck†, Hans De Pelsmacker, Hans Vanhullet†, Heidi De Pesseroey, Henk Vandaele, Herman De Leye, Hervé Darras, Hilde De Cock, Hildegard Lievens, Hugo Maertens, Isabelle Crombez, Isabelle Tolleneer, Jacqueline Dobbenie, Jacques Hemschoote, Jan Dhondt, Jan Karel Verbeke, Jan-Bart Van In, Jean-Paul van der Poorten, Jill Nerinckx, Jo Dhaenens, Jo Smet, Joel Vanbroeckhoven, Johan Broucke, Johan Debruyne, Johan Dubois, Joke Lagrou, Joost Van Driessche, Karel Declercq†, Karin Galle, Karin van der Raad-Doornik, Katherine Muylaert, Katy De Bock, Kris Kowlier, Kristof Dossche, Kristoffel Demoen, Leonor Wiesbauer, Lieve Van Wassenhove, Luc De Man, Magali De Vlaeminck, Magda Raeymaekers, Marc

Caelenberghe, Marc Calmeyn, Marc Masschelein, Marc Van de Voorde, Marcel Vanslembrouck, Marie-Claire Devos, Marie-Rose D'Haese, Marijke Verplancke, Marleen Dewulf, Marlies Kieft, Martin Carrette†, Martine Le Comte, Martine Sinnesael, Martine Vyvey, Matthias Roggen, Maurits De Coen, Mieke Mouton, Monique Haelewyn, Muriel Reyserhoeve, Nadine Ooghe, Nicole Aneca, Nicole De Vos, Patrick De Wulf, Patrick Vanhaelemeesch, Paul Desendere, Paul Vincent, Petra Daelman, René Van Houtryve†, Ria Akset, Riet Robbrecht, Riet Vanhaecke, Rika Desloovere, Rika Van Dycke, Rita Vanhoutte, Robert Crombez, Roland Ranson, Rudy Vancanneyt, Saskia Ranson, Sonja Moyaert, Staf de Wilde, Stefaan Huysentruyt, Steffen Christensen, Steffie Vandierendonck, Thomas Crombez, Tine Spriet†, Tine Verschoot, Trees Denys, Veerle Feys, Veerle Neyens, Vera Cuvelier, Wilfried Van Moortel, Wilfried Vandecasteele, Wilfried Vandierendonck

En verder natuurlijk nog eens 75 maal **dankjewel aan u, trouwe lezer**, zonder wie *Toverberg* simpelweg niet zou bestaan.

We hopen van harte nog vele edities te kunnen doorgaan (en, wie weet, over enkele jaren de 100ste editie te mogen vieren).

In afwachting wensen we jullie al veel plezier met deze editie, en een fijn en feestelijk eindejaar!

In Macondo had niemand ooit een **75ste verjaardag** gevierd, en het was even spectaculair als het ondenkbaar was."

Honderd Jaar Eenzaamheid - Gabriel García Márquez

Juryverslag van de wedstrijd 75 woorden

Het werd geen gemakkelijke opgave voor de vier juryleden.

De eerste prijs ging naar Marie-Claire Ghyoot uit Assebroek voor de tekst '*Zondagmorgen*'. De jury loofde de wijze waarop de auteur het zondagsgebeuren evoceert. De jury was ook gecharmeerd door de parabool die het huiselijk genot uit het begin van het gedicht met een beleefd genot op het einde van het gedicht verbindt.

De tweede prijs ging naar het gedicht '*75 wo(o)rden*' van de Ichtegemenaar Dirk Debosschere, opvallend hierin is de mooie Spielerei en het natuurlijk lopend verloop, het niet gezochte in de woordkeuze.

Op drie ten slotte kwam het gedicht '*Op wandel anno 2024*' van Maurits De Coen uit Sint-Michiels. Zijn tekst ademt vrede uit 'in een tijd van oorlog en geweld'.

De winnaars ontvangen een boekenbon van respectievelijk 75 euro, 50 euro en 25 euro.

Eervolle vermeldingen waren er voor:

Patrick Vanhaelemesch uit Gistel, Gerd Declerck uit Vilvoorde en Jef Vromant uit Brugge.

Zij ontvangen een boekenpakket

De jury bestond uit Els Durnez, Els Vermeir, Marie-Rose D'Haese en Marie-Claire Devos.

Zondagmorgen

koffie en croissants
een huiselijk genot

om dan

een andere wereld binnen te treden
waar kennis en schoonheid met liefde gebracht de blik
verruimen

de ziel laat zich beroeren
en laat je in verwondering staan voor de dingen des levens

nadien

als de innerlijke honger is gestild
en de zintuigen verwend worden met een glaasje
ga je in ontmoeting met de andere

ideeën worden uitgewisseld
en vriendschappen gesmeed

wat een rijkdom

wat een beleefd genot

Marie-Claire Ghoot, Assebroek

75 WO(O)RDEN

'Laten we voor altijd samenblijven,'
zei het ene woord tegen het andere.
'Dat is pas een goed idee,' antwoordde
het andere woord en zo gebeurde het.

En van het ene woord kwam het andere,
niet veel, slechts enkele,
maar wel selecte, kwamen er zeer graag bij.

Deze woorden, ze bleven gezellig samen,
gingen netjes in de rij staan, ze omarmden
elkaar op gepaste wijze, namen wat afstand
waar nodig en vormden zo dit waardig gedicht.

Dirk Debosschere, Ichtegem

Op wandel anno 2024

Onder een onbewogen hemel
zwaaien drie wilgen
traag hun takken
naar een wandelaar op pad
langs verlaten wegen.

Zomer wordt moeiteloos herfst
als de zon naar een baan
dichtbij de aarde zakt
en ons begroet met een late knipoog
voor het weer bar winter wordt.

De wandelaar peilt vredig
in een tijd van oorlog en geweld
naar de kern van het eigen wezen
op weg naar innerlijke harmonie
luisterend naar het lied van moeder aarde.

Maurits De Coen, Sint-Michiels

Interview

Door Bart Madou

INTERVIEW DOOR BART MET ZICHZELF

Bart: 'Nou, 75 nummers van de *Toverberg*, wie had dat gedacht? Jij?'

Zichzelf: 'Nee, ik zeker niet, al moet ik hieraan toevoegen dat ik mij nooit daarmee beziggehouden heb.'

B: 'Met de *Toverberg*?'

ZZ: 'Nee, met het tellen van het aantal nummers.'

B: 'Hoe dan ook, 75 nummers van een tijdschrift vullen en dat elk kwartaal opnieuw. *Faut le faire!*'

ZZ: 'En dat hebben wij gedaan en meestal is ons dat goed en op tijd gelukt.'

B: 'Niet altijd?'

ZZ: 'Neen, er zijn uitzonderingen geweest, eenmaal waren wij te laat doordat wij net voor het verschijnen met een *disk crash* te maken hadden. Gelukkig hadden wij een reservekopie, evenwel niet de recentste. Dus alles nog eens goed doornemen en aanpassen ... Nu, meer dan een week hebben wij daardoor niet verloren.'

B: 'Ja, de regelmaat van verschijnen is wel opvallend, is dat een doelstelling van de *Toverberg*?'

ZZ: 'Inderdaad, wij streven ernaar om altijd op de 21ste van de maand waarin het seizoen verandert een nieuw nummer in de rekken (lacht) te hebben, en daar zijn wij, behalve die ene keer van die *disk crash*, aardig in geslaagd, wat tussen haakjes niet wil zeggen dat de abonnees het exemplaar dan in hun bus hadden.'

B: 'Elke drie maanden een nieuwe *Toverberg*. Is er dan altijd voldoende stof?'

ZZ: 'Eigenlijk wel, soms moeten wij het wel eens verder zoeken en vaak hebben wij een reserveartikel achter de hand. Ooit, dat was helemaal in het begin, hadden wij een interview met een plaatselijke dichter gepland, maar op het allerlaatste zei die af en daar wij niet meteen iemand anders op het oog hadden, werd dat interview toen vervangen door een verhaal van mij.'

B: 'En steeds past de *Toverberg* in 52 bladzijden?'

ZZ: 'O, nee, de eerste nummers hadden veel minder bladzijden. Het eerste nummer uit 2006 telde bijvoorbeeld maar 24 bladzijden en de oplage was uiteraard ook veel lager.'

B: 'Hoeveel abonnees ontvingen het eerste nummer dan?'

ZZ: 'O, geen idee hoor, een dertigtal misschien?'

B: 'En nu?'

ZZ: 'Een honderdtal moeten er nu zijn.'

B: 'Toch een behoorlijk aantal voor een lokaal tijdschrift over cultuur?'

ZZ: 'Nou ja, zo lokaal is dat nu ook weer niet, ik schat dat wij twee derde van de oplage verspreiden in Groot-Zedelgem, en voor de rest vooral Brugge en de deelgemeenten van Brugge, maar we sturen ook exemplaren naar Antwerpen, Rotselaar, Kortrijk en in Frankrijk hebben wij een digitale abonnee.'

B: 'En ja, hoe komt het tijdschrift aan de naam *Toverberg*? Heeft dat iets te maken met *De Toverberg* van Thomas Mann?'

ZZ: 'Ja en neen. Het zit zo. Om te beginnen hadden wij een naam nodig voor onze vereniging. *Het Beleefde Genot* is een term die voortkomt in een manifest over kunst van Henry Van De Velde, ik was daar een beetje wild van. Onze toenmalige secretaris Roland Ranson suggereerde echter *Toverberg* als naam voor onze kring. Enigszins als compensatie zou je nu kunnen zeggen werd ons tijdschrift, dat, let wel, al meteen na de oprichting van onze kring verscheen, dan *Toverberg* gedoopt. Zowel Roland als ikzelf waren en zijn grote fans van het werk van Thomas Mann en zeker van *De Toverberg*.'

B: 'Als ik mij goed herinner begint het Voorwoord van het eerste nummer met de eerste zin uit *De Toverberg*.'

Zz: 'Klopt. "*In het hartje van de zomer reisde er een eenvoudig jongmens van zijn vaderstad Hamburg naar Davos-Platz in het Graubündense land. Hij was van plan er drie weken te blijven. Maar van Hamburg helemaal daarheen, dat is een lange reis - te lang eigenlijk in verhouding tot een bezoek van zo korte duur. Zij voert door verscheidene van 's heren landen, bergop en bergaf, vanaf de Zuid-Duitse hoogvlakte omlaag naar de oever van het Zwabenmeer en per boot over de springerige golven, steeds verder over afgronden, die vroeger onpeilbaar geacht werden.*" Ik ken de

zin zowat vanbuiten, en ja, als er een verwachtingsvolle zin bij het begin van een roman bestaat, dan is het deze wel!

B: 'Maar de toon van de laatste zin uit *De Toverberg* van Thomas Mann klinkt toch iets anders?

ZZ: '*Zal ook uit dit wereldfeest van de dood, ook uit deze vreselijke koortsgloed die overal rondom de regenachtige hemel in brand steekt, ooit de liefde opstijgen?*' Tja, het past eigenlijk bij de situatie van vandaag, de zin zou ook passen op het einde van het laatste nummer van *Toverberg*.

B: 'Wanneer voorzie je dat?'

ZZ: 'Is dat niet een wat domme vraag?'

B: 'Er bestaan geen domme vragen.'

ZZ: 'O, jawel, die bestaan zeker, en de degenen die daar volgens mij een patent op hebben, zijn de journalisten en zeker de zelfverklaarde 'experten' onder hen. '*Waarom Remco Evenepoel die dag zus...*' en '*Waarom Bart De Wever die andere dag zo...*' Ja, dag Jan, alsof al die 'experten' in het hoofd van de andere mensen kunnen kijken; ik weet zelfs niet eens wat er in mijn eigen hoofd omgaat.'

B: 'Iets anders dan. Het tijdschrift heeft in de loop der jaren nogal dezelfde structuur gekend, veel rubrieken van nu bestonden al van in het begin bijvoorbeeld.'

ZZ: 'Dat klopt helemaal. Maar anderzijds zijn wij ook geëvolueerd. Rubrieken komen en rubrieken vallen weg. Wat is gebleven zijn bijvoorbeeld de rubrieken *Voorwoord* of *Woord Vooraf* – nou ja, nogal wiesde zeker – en, de naam van onze vereniging trouw, *Beleefd* en *Te Beleven*, telkens ook een gedicht. Daarnaast kennen wij of hebben wij rubrieken gekend als *Elsenspinsels* door Els Vermeir, *Verwilderd* door Staf De Wilde, *De Leesgroep*, dat was en is vooral het werk van Marie-Claire Devos, *Het favoriete Boek*, *Waarheid en Herinnering* door Johan De Bruyne, *Chapeau* door Marie-Rose D'Haese, *Doordenker* door Carine Vankeirsbilck en jammer genoeg is de rubriek *Book on the Hill* door Hans Vanhulle gestopt door het vroegtijdig overlijden van Hans.'

B: 'En de interviews? Die namen in de beginperiode toch heel wat plaats in?'

ZZ: 'Ja, niet te vergeten de *Interviews*, eerst met plaatselijke mensen van de letteren, dan met plaatselijke kunstenaars, maar toen die bron zowat opgedroogd raakte, hebben wij onze toevlucht moeten nemen tot kunstenaars uit de omgeving.'

B: 'Op een zeker ogenblik zijn die interviews gestopt, toch niet omdat er geen kunstenaars meer te vinden waren?'

ZZ: 'Nee, zeker niet, maar je mag niet vergeten dat interviews afnemen één zaak is, ze dan verwerken en in een leesbaar en getrouw geheel brengen iets anders. Komen tot een treffelijk eindresultaat is heel

arbeidsintensief. Deze overweging heeft wel bijgedragen aan het einde van de publicatie van interviews.'

B: 'Hoe verloopt het tot stand komen van zo'n interview dan? Ik bedoel, tot aan de finale tekst?'

ZZ: 'Tja, hoe verloopt dat? Om te beginnen hebben wij – in principe waren wij altijd met twee om een interview af te nemen, in het begin Roland Ranson en ikzelf, later Carine Vankeirsbilck en ikzelf - hebben wij dus een aantal standaardvragen, veel te veel om in één interview te behandelen. Die bezorgen we dan vooraf aan de geïnterviewde met de boodschap dat het interview los staat van die vragen en wellicht een eigen leven gaat leiden, wat inderdaad zo goed als altijd zo was.'

B: 'En noteerden jullie dan hun antwoorden?'

ZZ: 'Nee hoor, enkel een paar grote lijnen of markante uitspraken. Wij hadden zo een dicteertoestelletje bij en namen het gesprek dan op, zodat wij - in feite Carine - nadien alles konden uitschrijven, wat allicht het grootste werk was, want niet altijd was alles nadien goed verstaanbaar en soms moest je tien keer terugspoelen om een bepaalde zin te begrijpen. Eens het interview uitgeschreven was, ging het eerst naar de geïnterviewde, waarbij die nog opmerkingen, weglatingen, toevoegingen mocht doen en die finale versie – hun versie dus - kwam dan in *Toverberg*. Wij zorgden ook voor een aantal foto's en ook iets van hun werk: gedichten ingeval van dichters en foto's van schilderijen of sculpturen ingeval van beeldende kunstenaars.'

B: 'Die interviews zullen wel boeiend geweest zijn?'

ZZ: 'Maar natuurlijk, zeer boeiend zelfs om kennis te maken met de mens achter de kunstenaar.'

B: 'Was er veel verschil tussen de interviews?'

ZZ: 'Absoluut! Zoals de mens verschilt, zo was het interview doorgaans een spiegel van die mens. Je kon zelfs twee tegengestelden onderscheiden, met alles daar tussenin natuurlijk: de enkel ja- en neen-zeggers en dan degenen met een overvloed aan spraak waar je geen woord kon tussenkrijgen.

B: 'Ja- en neen-zeggers, vlotte het gesprek dan wel?'

ZZ: 'Nou, meestal niet zo best natuurlijk, het interview was dan doorgaans vlug voorbij.'

B: 'Jij bent toch geen ja- of neen-zegger?'

ZZ: 'Nee.'

B: 'Dat is een Kretenzisch antwoord;'

ZZ: '(lacht) Wat je zegt.'

B: 'Hm, begrepen. Moest je soms veel wijzigingen aanbrengen nadat de geïnterviewden hun finale tekst inleverden?'

ZZ: 'Wel, ook hier enorme verschillen. Van sommigen merkte je het wel dat ze de tekst niet eens meer bekeken hadden, ja ik was het zelfs zeker

en van iemand anders kregen wij een compleet andere tekst, er kwam geen woord uit het interview meer in voor. Waarom dan een interview afnemen, denk je dan?’

B: ‘Nooit andere problemen gehad?’

ZZ: ‘Zeker, die ene keer, bij een interview met Chris Kowlier van Jeukiboek. Dat interview namen we niet bij hem thuis af, wat meestal bij anderen het geval was, maar in een café vlakbij het gemeentehuis van Zedelgem. Het was een zeer geanimeerd gesprek, nou ja, Chris kennende... maar wat bleek? Het batterijtje van ons dicteerapparaatje had het reeds van in het begin begeven. Dus waren wij aangewezen op die enkele summiere notities en ons geheugen.’

B: ‘Interviews die je bijgebleven zijn? Wat waren de beste interviews?’

ZZ: ‘Nu ik eraan denk. Ooit gingen wij een dichter interviewen, eens ter plaatse zette zijn vrouw zich ook aan tafel, zij was beeldend kunstenares, maar dat wisten wij niet, maar al meteen nam zij het interview over, de dichter in kwestie kon in het beste geval nog haar woordenvloed beamen, maar zijn gedichten waren wel prachtig. En de beste interviews? Niet zo gemakkelijk om daar ongenueanceerd op te antwoorden. Ik denk aan het interview met Guido Dobbelaere (zaliger), ik denk aan het interview met Veerle Neyens, intussen gynaecoloog maar auteur van mooie gedichten, waarvoor Carine en ik naar Leuven getrokken waren of het interview met volkskundige en Gezellekenner Bertrand Denys, een interview dat meer dan drie uur in beslag nam, die man toonde tussendoor bijna zijn hele bibliotheek met heel wat ad rem commentaar.’

B: ‘En minder geslaagde interviews?’

ZZ: ‘Die waren er ook, maar niet zoveel, soms lag het ook aan ons omdat wij de persoon in kwestie hadden overschat bijvoorbeeld.’

B: ‘Werden de interviews afgenomen bij de mensen thuis? Je werd goed onthaald neem ik aan?’

ZZ: ‘Ja, inderdaad, bij Gwy Mandelinck kregen we niet alleen koffie van zijn vrouw Agnes, maar had zij ook voor taartjes gezorgd. Bij iemand anders, nochtans een heel sociaal iemand, bij wie ik het zeker niet verwacht had, namen wij in de winter het interview af in een ijsskoude plaats, het atelier, en zagen we zelfs geen kopje koffie of glas water.

B: ‘Wat een interviewer lijden kan.’

ZZ: ‘Je zegt het.’

B: ‘En nu dus geen interviews meer?’

ZZ: ‘Zoals ik al opmerkte, we waren stilaan aan het einde van ons Latijn. Intussen zijn er zeker weer mogelijke kandidaten, maar ja ...’

B: ‘Andere rubrieken die indruk gemaakt hebben? Of die je aanspraken?’

ZZ: ‘Andere rubrieken? *Chapeau* bijvoorbeeld. De daarin besproken boeken – doorgaans van auteurs van rond het Middellandse Zeegebied – heb ik na lezing van de recensie altijd gelezen, daarbij pareltjes ontdekt

zoals bijvoorbeeld *De Kolibrie* van Sandro Veronesi. Of de rubriek *Elsenspinsels* bijvoorbeeld, altijd spannend om te weten wat de typisch Elsiaanse pointe op het einde zou zijn en blijkbaar sprak die rubriek ook andere lezers aan.'

B: 'Verklaar je nader.'

ZZ: 'Wel, de verleden jaar overleden Gezellekenner Albert Dhont stelde mij eens voor om een lezing te geven voor *Het Beleefde Genot*, de titel was 'Van mensen en dingen die voorbijgaan' als ik mij nog goed herinner en hij zei dat hij zijn inspiratie vond bij de *Elsenspinsels*, hij vond die zo mooi.'

B: 'Die rubrieken zijn een zekerheid, een houvast.'

ZZ: 'Zo zou je het kunnen zeggen. Ik dacht in het begin wel iets grootser, namelijk om van elk nummer een centraal dossier te maken, een beetje zoals het geval is bij *Magazine Littéraire*, nu *Lire* en dan ernaast enkele vaste rubrieken. Maar al vlug zag ik in dat dit onhoudbaar zou zijn om telkens weer een dossier te wijden aan een bepaalde stroming of een auteur.

B: '*Toverberg* is ook steeds mooi geïllustreerd.'

ZZ: 'Het mooiste vond ik altijd de kaft en zeker de tekeningen, de zeefdrukken, van Rika Van Dycke. Prachtig waren die steeds, nou ja, Rika is ook geen amateur meer hé. Maar wat de illustraties binnenin *Toverberg* betreft, zelf ben ik niet zo happig op foto's in een tijdschrift als *Toverberg*, voor mij mag het gerust doorlopende tekst zijn, doorlopend per rubriek dan en elke rubriek beginnen op een nieuwe bladzijde; ja, zo krijg je dus wel veel witruimte en die zou ik persoonlijk niet invullen met citaten of oneliners allerhande. Sober, doch degelijk dus. Maar ja, er zijn natuurlijk nog andere redactieleden die hun zegje mogen doen.'

B: 'Wie bemant de redactie van de *Toverberg* dan?'

ZZ: 'Wie bevrouwt de redactie ga je bedoelen. Wel, momenteel zijn dat Els Vermeir, onze hoofdredactrice, uiteraard zou ik zo zeggen, Marie-Rose D'Haese, Carine Vankeirsbilck, André Callier als lay-outman, soms Stefaan Huysentruyt als manusje-van-alles (vooral als André weer eens op reis is en het lay-outen moet overlaten) en ikzelf. Onlangs is daar Patrick Dewulf bijgekomen, oei, een man, wij zijn verdorie weer in de meerderheid.'

B: 'Wat is dan de taak van een redactie?'

ZZ: 'Om te beginnen, om te eindigen eigenlijk, het doorlezen van een eerste proefversie van een nieuw nummer, dat is de taak van Els, Marie-Rose, Carine en ikzelf en nu ook van Patrick. André drukt dat af in de vorm zoals het uiteindelijk zal gepubliceerd worden. Waarom niet lezen van het beeldscherm, ga je je misschien afvragen? Wel, jij weet toch ook dat lezen vanaf een scherm niet zo accuraat is als van een gedrukt blad. Over heel wat fouten lees je zomaar heen, niet zo bij een gedrukte tekst. Fouten en opmerkingen worden dan zo snel mogelijk doorgegeven aan de redactie

en het valt telkens op dat ten eerste niet elke lezer dezelfde fouten ontdekt en ten tweede dat er ondanks vier testlezingen nog steeds foutjes opduiken in het finale nummer En dan zijn er uiteraard de trimestriële redactievergaderingen waarin nog eens het vorige nummer becommentarieerd wordt en waarin wij kijken hoe ver (liefst hoe dicht) wij staan met het volgende nummer of er eventueel nieuwe rubrieken aan toegevoegd kunnen worden enzovoort. Die vergaderingen gaan in principe online door en doorgaans tweemaal per jaar op locatie, bij een van de redactieleden, hetzij ergens anders, in de Krook bijvoorbeeld.'

B: 'Jij bent ook nog hoofdredacteur geweest, meen ik?'

ZZ: 'Klopt, dat was samen met Roland Ranson, maar ik had al lang een geheim plannetje om voorzichtig Els Vermeir te toetsen voor het hoofdredacteurschap.'

B: 'Els woont in Aalst als ik mij niet vergis? Hoe kwam je bij haar terecht?'

ZZ: 'Els woont in Moorsel, bij Aalst en heeft lange tijd bij dezelfde firma als ik gewerkt. Hoe ik het opgemerkt heb, weet ik niet meer, maar het bleek dat Els heel goed met de pen overweg kon en dat zij graag schreef, dat laatste was ook bij mij zo. Els heeft de firma vroegtijdig verlaten maar wij zijn contact blijven houden. Els heeft trouwens drie fraaie werkjes gepubliceerd. Dus: 'Wat denk je, Els, als je nu eens het hoofdredacteurschap van de *Toverberg* zou willen overnemen...?' Wat was ik blij dat zij mijn voorstel aannam en zoals je zelf wel kunt merken doet ze haar job meer dan voortreffelijk, een hele last die van mij afgevallen is.'

B: 'Hanteert Els een andere stijl dan jij?'

ZZ: 'Eigenlijk wel, vind ik. Zij is om te beginnen veel creatiever, werkt veel meer gestructureerd – ontegensprekelijk mijn zwak punt – en is beslist meer vooruitziend. Bovendien, met haar achtergrond – Els is romaniste – ziet zij eerder taalfouten in artikels. Ook Marie-Rose is daar trouwens een crack in.'

B: 'En nu, op naar het 100ste nummer van de *Toverberg*?'

ZZ: '(lacht) Ho maar, dan zitten we al – even rekenen – in 2031! Ik vrees dat ik alleen nog in de herinnering van sommigen zal bestaan. Ik lig er alleszins niet wakker van. Mocht het toch zover komen, dan is het aan Els om in *Toverberg* 100 zichzelf te interviewen.'

B: 'Hartelijk bedankt voor dit interview.'

ZZ: 'Met deze formule eindigden wij inderdaad ook al onze interviews in *Toverberg*.'

Ontstoft

Door Bart Madou

HET NAUW DOOR ANN PETRY

'Je had tante Hal, die herenschoenen droeg en haar toverboeken met zich mee het graf in nam.' En je had Abbey Crunch, Frances Jackson, Mamie Powther en vooral Link en zoveel andere kleurrijke figuren – maar de meesten zwart – die allemaal in *Het Nauw* woonden, want die bijnaam hadden ze aan hun dorp Monmouth gegeven, zoals ze de oeroude beuk in Dumble Street *de Beul* genoemd hadden, niemand wist waarom.

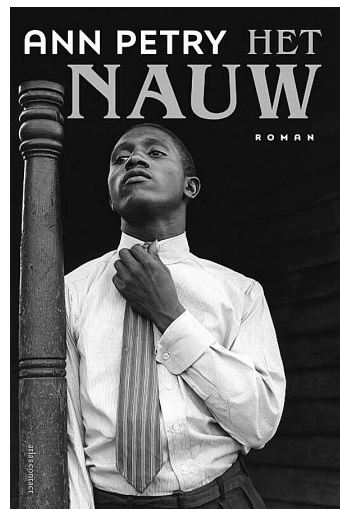
En nee, niet ik heb deze roman van onder het stof gehaald, maar wel de uitgeverij die het (terecht) gepast vond om *The Narrows* uit 1953 te laten vertalen door Lisette Graswinckel en op te nemen in hun fonds. De schrijfster is Ann Petry, geboren in 1908, gestorven in 1997, een journaliste uit Harlem. Haar werk werd ooit - en wordt hopelijk nu nog – vergeleken met het oeuvre van John Steinbeck en Upton Sinclair. Na haar geslaagd debuut als romanschrijfster met *De Straat (The Street)* uit 1946 verscheen in 1953 haar meesterwerk *The Narrows (Het Nauw)*.

Het Nauw is een geweldige sociaal-realistische roman over de jaren vijftig in Amerika, doorspekt met prachtige, of beter, sterke beschrijvingen van het leven in een provinciestadje, een plaatsje waar racisme welig tiert.

'Ze is bang, dacht hij. Ze is verdoofd van angst. Ze denkt dat ik haar ga verkrachten. Ik ga haar vanzelfsprekend verkrachten, of een poging doen daartoe, omdat ik zwart ben, en het staat in de sterren geschreven dat zwarte mannen louter op aarde zijn om witte vrouwen te verkrachten, in het bijzonder mooie, jonge witte vrouwen die aan de zwier zijn.' (Blz. 117)

Wraak, moord, bedreigingen, je vindt het allemaal in de roman terug. Ann Petry beschrijft meesterlijk hoe racisme een vernietigende impact heeft op het leven van de mensen. Zeg maar dat zeventig jaar na datum alles nog zeer actueel klinkt.

Hoofdpersonage is de jonge Link, door Abbey Crunch en haar man, de majoor, geadopteerd omdat ze geen kinderen konden krijgen. Hoewel Abbey zich een academische loopbaan voor hem had voorgesteld, werkt Link als ober in de plaatselijke saloon *The Last Chance* van Bill Hodd, zowat de onofficiële burgemeester van de buurt die Jan en alleman (de politie, de rechter, de

dominee, de directeur van de plaatselijke krant, de uitbaatster van een hoerenkast, ...) manipuleert.

Maar er zijn ook nog Malcolm Powther en zijn vrouw Mamie en hun drie onhandelbare kinderen. Powther is als butler in dienst bij de steenrijke weduwe van Treadway Hall, die een fortuin vergaard heeft met de winst van het Treadway Gun Concern, een bloeiende wapenfabriek. En er is een al even steenrijke en verwende dochter op Treadway, Camilo. En Camilo en Link ... Nou ja, dat is het bekende en niet onverwachte sprookje van de arme zwarte ('zwarte klootzak') uit de achterbuurt en het puissant rijke witte meisje ('witte trut') van het kasteel buiten de stad. De twee worden dus verliefd, zeer hevig verliefd, ze beleven uitzinnige liefdesdagen en -nachten en ze leefden nog ... ach, zo eenvoudig is het nu ook weer niet. Hun verhaal zit vol onverwachte gebeurtenissen en kent verrassende wendingen. Maar hun verhaal is ook het verhaal van de vooral zwarte bewoners van *Het Nauw*, '*... zo berucht dat het gebied bij de inwoners ook bekendstond als onder meer Lagerwal, Little Harlem, Dark Town, Niggertown.*'

Jubine, de op elk moment opduikende persfotograaf, vat de sfeer rond Dumble Street, zowat de centrale plaats van *Het Nauw*, ergens heel sprekend samen: '*Een heerlijke nacht. Een nacht voor moord. Een nacht voor verkrachting. Een nacht voor sabotage. Een nacht voor alle arme knechten om te huilen, jammeren, tandenknarsen. Arme knechten. Het zijn de nachten die hen nekken.*' (Blz. 84)

Niet vergeten dat wij in de naoorlogse jaren zijn (Roosevelt, McCarthy, Marlène Dietrich,...). Als Link Camilo voor het eerst opmerkt, droomt hij dan ook: '*Ze liep alsof de wereld altijd van haar was geweest en alsof ze heel goed wist dat die ook altijd van haar zou zijn. (...) Haar tred was vlug en licht. Ze droeg bruine schoenen. En haar benen... benen als die van Dietrich, maar dan beter. Eerlijk gezegd.*' (Blz. 125)

Het mag ook niet verwonderen dat er heel wat schilderachtige figuren de revue passeren, zo bijvoorbeeld Cesar de Steller, een arme sloeber die met stompjes kleurkrijt op elke stoep Bijbelse spreuken neerschrijft of eerder tekent, '*al doende de hoofdletters van tierlantijnen, decoraties en versierinkjes voorziend.*' (Blz. 132) of J.C., het jongste zoontje van Powther en Mammie, een jaar of vijf moet hij zijn. En we hebben ook nog Slapknie, de kok in *The Last Chance*, de Ouwe Johannes de Barbier, die op elk moment van de dag whisky zit te zuipen aan de toog van *The Last Chance*, China, de mollige uitbaatster van het hoerenhuis of mijnheer Valkill, de echtgenoot van de vrouw bij wie de toen twaalfjarige Link in dienst is en die zijn handen niet van de jonge knaap kan afhouden, het is van alle tijden – we zijn hier wel in het begin van de jaren vijftig van de vorige eeuw.

Over de stijl in *Het Nauw*: zeker, Ann Petry is een geboren vertelster, ze doet dat werkelijk in adembenemende zinnen, valt soms over haar eigen woorden door in een enkele – doorgaans lange – zin van de huidige hak naar een voorbije tak te springen, je moet er dus met je gedachten bij zijn, maar dankzij de zwierige taal is dat niet zo moeilijk.

Vaak word je geconfronteerd met heel lange gedachtesprongen, flashbacks. Het is een procedé om het verleden van de personages naar boven te halen, waardoor het echte verhaal er soms onder lijdt.

Haar neologismen en haar woordverdraaiingen zijn ook gevat. '*Abbie en F.K. Jackson wachtten hem op in de ziteetkamer, eetzitkamer, beiden met een gezicht alsof ze bij een lijk waakten.*' (Blz. 202)

Veel bloemrijke beschrijvingen, maar ook de ruwe taal van het milieu ('de koffer induiken', 'niggers' (in overvloed) hoort erbij).

En hoe loopt de verliefdheid tussen Camilo en Link dan af? Ik durf wel te beweren dat het erg spannend wordt. Pas na meer dan 600 bladzijden weet je het en ja, lees het maar zelf na, en echt, je leest je er vlugger doorheen dan je bij het bekijken van zo'n dikke pil op het eerste gezicht vermoedt.

Ann Petry, *Het Nauw*, Atlas Contact, 2022, 606 blz. Vertaling Lisette Graswinckel

Elsenspinsels

Door Els Vermeir

HET VIJFENZEVENTIGSTE VERHAAL

In een ver land leefde ooit een verteller, geroemd om zijn meeslepende verhalen. Zijn faam bereikte de keizer, een meedogenloos heerser, die gelastte de verteller gevangen te nemen.

Omdat het zijn vijfenzeventigste verjaardag was, bedacht de keizer volgende opdracht: 'Elke avond vertel je me een verhaal. Als ze me boeien, laat ik je na vijfenzeventig verhalen vrij. Maar als één verhaal me verveelt, laat ik je onthoofden!'

De verteller boog het hoofd en aanvaardde de opdracht – hij had immers geen andere keuze. Gelukkig had de man in zijn leven al zoveel verhalen verteld, dat het hem niet aan inspiratie ontbrak.

Elke avond wist hij de keizer te verrassen met verhalen over ontdekkingsreizigers, uitvinders, goden en sprekende dieren en over geliefden die de grootste hindernissen overwonnen. Passie en intrige, liefde en jaloezie, kracht en fantasie: er was zoveel om over te vertellen. Naarmate de tijd verstreek, maakte de aanvankelijke doodsangst van de verteller plaats voor de groeiende hoop dat hij weldra zijn vrijheid zou terugkrijgen.

Zo kwam de avond waarop hij zijn vierenzeventigste verhaal had verteld. Voor de zoveelste keer had de keizer goedkeurend geknikt en was de verteller door de keizerlijke wacht teruggebracht naar zijn cel.

'Nog één verhaal,' jubelde het in zijn hoofd, 'nog één dag en ik ben weer vrij!'

Maar amper had hij dit gedacht, of daar stak een plotse onzekerheid de kop op. Tot nog toe had hij elke avond al meteen een idee gehad van wat hij de volgende dag zou vertellen en was hij met een gerust hart in slaap gevallen. Nu leek er geen enkel idee meer in zijn hoofd te zitten, en hoezeer hij ook zijn hersenen pijnigde, hij kwam enkel op verhalen die hij al eerder had verteld. De arme woordkunstenaar kon de slaap niet vatten, piekerde en zuchtte de hele nacht, tot hij uiteindelijk begon te huilen van angst: net nu hij zo dicht bij zijn doel was, liet het lot hem zo hardvochtig in de steek.

Toen de keizerlijke garde hem de volgende avond op het gebruikelijke uur kwam halen, was de verteller zo uitgeput, dat hij er zich al had bij neergelegd dat hij diezelfde avond nog zou sterven. De keizer keek hem verwachtingsvol aan en beval: 'Ga zitten en vertel me je laatste verhaal.'

De arme man hief zijn betraand gezicht op en wilde net bekennen dat hij geen enkel verhaal meer te vertellen had, toen hij plots aan de muur een afbeelding zag van een moeder met haar kind. De raderen in zijn hoofd, die de hele dag en de hele nacht muurvast hadden gezeten, leken plots

een dikke laag olie over zich heen te krijgen en begonnen op volle toeren te draaien. Nog voor hij het goed en wel besepte, hoorde hij zichzelf het verhaal vertellen van zijn eigen moeder. Hoe ze in armoede was opgegroeid en hoe ze zichzelf had weggecijferd om hem en zijn broers op te voeden. Hoe zij het was die hem had geleerd verhalen te vertellen en hoe ze uiteindelijk in zijn armen was gestorven. Terwijl hij vertelde, klonk zijn stem hees en meermaals moest hij stoppen om zijn tranen weg te slikken. Hij wist niet of dat uit doodsangst was, of door de herinnering aan zijn moeder, wier aanwezigheid hij sterker dan ooit voelde.

Toen het verhaal ten einde was, veegde hij de tranen uit zijn ogen en keek de keizer aan. Hij had niet het minste idee of die zijn verhaal zou goedkeuren of niet, maar toch leek hij plots niet bang meer te zijn. Wat de keizer ook besliste, het was goed zo.

De keizer bleef een hele tijd stil. Toen schraapte hij zijn keel en sprak: 'Verteller, vijfenzeventig avonden lang heb je mij met je verhalen betoverd. Ik heb lange tijd gedacht dat je vroeg of laat door de mand zou vallen. Een tijdje heb ik dat zelfs gehoopt. Maar kijk: je hebt de opdracht volbracht, en wat meer is: je hebt het allermooiste verhaal tot het laatste bewaard. Je bent vrij om te gaan en mag me vragen wat je wil als beloning.'

De verteller dacht even na en vroeg toen dat de kopiisten in dienst van de keizer het verhaal van zijn moeder zouden optekenen en over heel het keizerrijk verspreiden. De keizer hield woord, liet de verteller vrij en zorgde ervoor dat het verhaal in het hele rijk bekend raakte. Het verhaal werd steeds opnieuw gekopieerd en doorverteld, en veranderde door de eeuwen heen in een legende. De legende van het vijfenzeventigste verhaal!

Impressies

Door Patrick De Wulf

IMPRESSIES VAN EEN 'CONQUISTADOR'

De impressies die de 'conquistadores' uit de 15/16de eeuw ervoeren, staan geboekstaafd in rapporten, verslagen, notulen en kronieken. Cortés, een van de meest tot de verbeelding sprekende figuren uit die tijd, stelde van zijn verovering van Mexico een indrukwekkend relaas op - '*Cartas de relación*' - gericht aan de koning van Spanje. Hij was afkomstig uit Extremadura, een van de meest authentiek gebleven regio's in Spanje, met de uitgebreide steen- en kurkeikbossen en halfopen weidelandschappen van de *dehesa*¹ die afwisselen met heuvelachtig steppenlandschap, uitgestrekt en leeg. Hier leven nog vogelsoorten die elders in Europa zeldzaam of verdwenen zijn. Hier stromen de Taag en de Guadiana. In het noorden begrensd door de Sierra de Gredos, met toppen van ruim 2500 meter. Dwars door Extremadura lopen nog enkele bergketens, zoals de Sierra de San Pedro en Las Villuercas. In het zuiden vormt de Sierra Morena de grens met Andalusië. Vele beroemde - of moet ik schrijven 'beruchte' - conquistadores zoals Cortés, Pizarro en Balboa zijn hier geboren en hebben hun stempel gedrukt op de geschiedenis.

Ik ga op zoek naar de geboorteplaats van de veroveraar van Mexico: Cortés. Geboren in 1485 in Medellin, een middeleeuws stadje met heel wat Romeinse en Arabische overblijfselen. We rijden de stad binnen via de Puente de los Austrias. Op de kale heuvel voor ons, aan de andere kant van het stadje, afstekend tegen een staalblauwe hemel, een indrukwekkend Moors kasteel. Aan de voet ervan een prachtig Romeins theater. Het is bloedheet. Weinig volk in de straten. Niet verwonderlijk, Medellin telt amper 2000 inwoners. Midden op het plein staat hij; fier rechtop, in volledige wapenrusting, de blik gericht op de einder, de standaard van Castilië met de inscriptie '*In hoc signo vinces*' (in dit teken zul je winnen) in de hand, het linkerbeen in contrapposto op

¹ Dehesa = benaming van het systeem van land- en bosbouw en cultuurlandschap in het zuiden en midden van Spanje en het zuiden van Portugal (Wikipedia) - nvdr

Mexicaanse artefacten. Cortés, de veroveraar van het Azteekse rijk. Imposant. Heroïsch. Het is zoeken naar zijn geboortehuis. Alleen een dorpel is bewaard gebleven. Het huis is in de loop der tijden vervallen geraakt en uiteindelijk in de 19de eeuw gesloopt. Alleen een deel van de fundamenten is het bewijs dat hier ooit zijn huis (?) gestaan heeft. Maar wie was Hernan Cortés eigenlijk? Lope de Vega¹ omschrijft hem als volgt:

*"Cortés soy, el que venciera
por tierra y por mar profundo
con esta espada otro Mundo
so otro mundo entonces viera.
Di a España triunfos y palmas
con felicimas guerras.
Al rey, infinitas tierras...
A Dios, infinitas almas."*

Ik ben Cortés, hij die overwint
over land en over open zee
met dit zwaard een andere Wereld
een andere wereld dan ik kende.
Ik gaf aan Spanje triomfen en palmen
met succesvolle oorlogen
Aan de koning, oneindig veel gebieden
Aan God, oneindig veel zielen.

Enige zoon van de verarmde edellieden Martín Cortés en Catalina Pizarro Altamirano. Via zijn moeder was hij verwant aan Francisco Pizarro, de veroveraar van het Incarijk. Cortés studeerde twee jaar in Salamanca onder de hoede van zijn oom. Nadien won hij de kost als notarisklerk in Valladolid. In 1504 vertrok hij naar de Nieuwe Wereld, veroverde Mexico en verwierf naam en faam. Door het lezen van de *Cartas de relación* - de brieven die hij naar Keizer Karel stuurde tussen 1519 en 1524 - krijg je uit de eerste hand informatie over de man zelf: de scherpzinnige strateeg, de onverschrokken en meedogenloze krijgsheer, de gewiekste onderhandelaar en een begeistert schrijver.

Cortés werd, net als veel jongelieden in die tijd, beïnvloed door wat er zich had afgespeeld in Spanje: de Reconquista die pas in 1492 afgerond werd met de inname van het laatste Moorse bolwerk Granada en de ontdekking van de Nieuwe Wereld door Columbus. Verhalen vol avontuur, heroïek en romances moeten zeker tot de verbeelding gesproken hebben, en de jonge mannen uit de verarmde adellijke families, waartoe ook Cortés behoorde, aangespoord hebben om Spanje te verlaten, op zoek naar fantastische avonturen, ongekende exotische oorden en onmetelijke rijkdommen, om op die manier ook naam en faam te verwerven.

Hoe moeten we die *Cartas de relación* opvatten?

Genre

Het is een verslag onder de vorm van brieven. Niet echt een briefroman, het gaat immers niet om fictie, maar om feiten die zich 'in real time'

¹ Lope de Vega, Spaans dichter en toneelschrijver (1562 - 1635). Ik heb een poging ondernomen om het gedicht te vertalen rekening houdend met de versregels en de inhoud zoals neergepend door Lope de Vega.

afspeelden, beschreven door een getuige, in casu Cortés, die effectief aan de acties deelnam; meer nog, die de verschillende acties plande, ontwikkelde en uitvoerde. Een autobiografie als het ware, waarin we vijf hoofdstukken onderscheiden, en die loopt van 1519 tot 1524.

Voor de kroning van Karel V in 1520 werd een tentoonstelling in Brussel georganiseerd met artefacten die Cortés opgestuurd had. In nasleep daarvan werden de beschikbare brieven van Cortés gepubliceerd. Een schot in de roos. Er volgden Franse, Italiaanse en Nederlandse versies. Alleen in Spanje werd de publicatie van de *Cartas de relación* verboden, om te voorkomen dat Cortés een heldenstatus zou krijgen als stichter van een nieuw koninkrijk. De publicatie van de brieven werd pas in de 18de eeuw hervat in Spanje.

Titel

Cartas de relación; brieven rechtstreeks gericht tot koning Carlos I van Spanje, sedert 1519 bekend als Keizer Karel. Zo luidt de opdracht in de tweede brief:

*'Segura de la Frontera, 30 de octubre de 1520
Enviada a su sacra majestad del emperador
nuestro señor por el capitán general de la Nueva
España, llamado don Fernando Cortés, en la cual
hace relación de las tierras y provincias sin cuento
que ha descubierto nuevamente en el Yucatán del
año de diez y nueve a esta parte, y ha sometido a
la corona real de Su Majestad.'*¹

De stijl is formeel en in die aanhef vermeldt Cortés ook in grote trekken de inhoud van de brief.

Vertelperspectief

Zijn brieven zijn een kroniek die parallel loopt met de gebeurtenissen en die geschreven is door een van de belangrijkste hoofdrolspelers uit die periode: Cortés zelf.

Personages

De protagonist is Cortés en de indianen, in casu Maya's en Azteken, zijn als het ware de antagonisten. Hernan Cortés creëerde zijn eigen imago. In zijn geschriften schetst hij een heroïsch beeld van zichzelf, waarin kenmerken van de middeleeuwse en renaissancewereld samenkomen.

¹ Segura de la Frontera, 30 oktober 1520. Verzonden naar mijn heilige majesteit de keizer, onze heer, door de kapitein-generaal van Nieuw-Spanje, genaamd Don Fernando Cortés, waarin hij de vele gebieden en provincies opsomt die hij recentelijk en tot op heden heeft ontdekt in Yucatan in het jaar 1519 en heeft overgedragen aan de koninklijke kroon van Zijne Majesteit.

De man uit Extremadura was een man die leefde tussen verschillende werelden, niet alleen tussen de Middeleeuwen en de Renaissance, maar ook tussen de Oude en de Nieuwe Wereld. Zijn brieven weerspiegelen zijn fascinatie voor alles wat hij ontdekt, maar zijn tevens een zoektocht in die nieuwe omgeving naar referenties die hem herinneren aan Spanje, aan zijn geboortestreek.

Structuur

Het betreft vijf brieven die feitelijk een uitgebreid rapport zijn, tientallen pagina's lang¹, waarin we, heet van de naald, lezen wat hij en zijn gevolg beleven.

Het verhaal speelt zich af in Midden-Amerika, begin 16de eeuw, en wij - de lezers - worden getraakteerd op exotische taferelen, excentrieke bevolkingsgroepen, mysterieuze gewoonten en gebruiken, onbekende fauna en flora en de gruweldaden tijdens de veroveringstochten.

De verhaallijn is eenvoudig: Carlos V heeft geld nodig om zijn oorlogen in Europa te financieren. Cortés is een onverschrokken avonturier die naam en faam wil verwerven. De ideale mix om een van de meest tot de verbeelding sprekende episodens uit de menselijke geschiedenis in scène te zetten. En tussendoor moet de lokale bevolking onderworpen en gekerstend worden, wat hij overlaat aan de meegereisde kerkelijke vertegenwoordigers, ambtenaren, boeren en avonturiers. De onderwerping verliep niet zonder slag of stoot en vergde vele duizenden slachtoffers die vielen tijdens de gevechten, de uitroeiing van hele dorpen of standrechtelijke executies. Ook het 'bekeren' van de bevolking verliep hardhandig en meedogenloos, waarbij martelpraktijken niet geschuwd werden. De Inquisitie, *inquisitio haereticae pravitatis* (onderzoek naar het verderf van de ketterij), was daar niet vreemd aan.

- **De eerste brief**² is gericht aan koningin Johanna van Castilië en haar zoon Karel, toen koning van Spanje maar nog geen keizer. Hij is geschreven door Hernan Cortés en ondertekend door de Cabildo³ van Santa Vera Cruz en is in de derde persoon opgesteld. Cortés beschrijft hier voornamelijk de gebeurtenissen tussen zijn vertrek uit Cuba en de stichting van Villa Rica de Vera Cruz. Verder is het een uiteenzetting van zijn geschillen met Diego Velasquez, zijn concurrent in Mexico - die hij uiteindelijk van verraad, machtswellust en corruptie zal beschuldigen -, van de rijkdommen die hij verwacht te vinden en van zijn intentie om het

¹ eerste brief: 10/07/1519 - 28 pagina's; tweede brief: 30/10/1520 - 104 pagina's; derde brief: 15/05/1522 - 108 pagina's; vierde brief: 15/10/1524 - 146 pagina's; vijfde brief: 03/09/1526 - 95 pagina's.

² Carta de la Justicia y regimiento de la Rica Villa de la Vera Cruz a la reina doña Juana y al emperador Carlos V (10/07/1519)

³ Een cabildo of ayuntamiento was een Spaanse koloniale bestuursraad die een gemeente bestuurde.

binnenland te verkennen en de mysterieuze heerser, Moctezuma II, te ontmoeten en te onderwerpen.

- **De tweede brief**, en ook alle daaropvolgende brieven, zijn in de eerste persoon geschreven en ondertekend door Don Hernando. Hierin beschrijft hij de avonturen beleefd tijdens de expeditie naar en zijn verblijf in Tenochtitlan, de mythische hoofdstad van de Azteken. Een belangrijk deel van de brief is gewijd aan de poging van Cortés om bondgenootschappen te sluiten met inheemse stammen tegen Moctezuma II, die de hele regio domineerde.

Uit de geschriften blijkt dat Cortés zichzelf steeds duidelijker naar voren schuift als de onmisbare man, de loyale en trouwe onderdaan van de Spaanse kroon die geen eer en glorie voor zichzelf zoekt maar voor Spanje. Wat uiteindelijk getuigt van valse bescheidenheid, want hij is uit op erkenning, titel en gunsten voor zijn prestaties.

Hij beschrijft op zeer levendige manier zijn ontmoeting met Moctezuma II, zijn ontvangst in de stad Tenochtitlan en de manier waarop hij Moctezuma II ervan overtuigt om Keizer Karel als zijn leenheer te erkennen. In zijn verslag herhaalt hij de woorden van Moctezuma II, die vertelde dat de 'gevederde slangengod' Quetzalcoatl zich in ballingschap had teruggetrokken en zou terugkeren in het jaar 1-Riet: *en we hebben altijd geloofd dat degenen die ervan afstammen (= in casu de Spanjaarden), dit land en ons als zijn vazallen zouden komen onderwerpen, en volgens de richting waar je zegt dat je (= Cortés) vandaan komt, namelijk waar de zon opkomt, en de dingen die je zegt over die belangrijke heer of koning die u hierheen heeft gestuurd, geloven wij (= Azteken) en weten we zeker dat hij onze natuurlijke heer is.*¹

Toeval of niet, de datum waarop de gevederde slangengod Quetzalcoatl zou terugkeren om zijn gezag opnieuw te vestigen viel volgens de Azteekse kalender in het jaar 1-Riet, dat valt in een van de volgende jaren: 1363, 1467 en 1519, het jaar waarin Cortés voet aan wal zet in Mexico.

In het verdere verloop van zijn relaas aan de keizer vertelt Cortés dat na de moord op Moctezuma II alles uit de hand liep en hij gedwongen werd de stad te ontvluchten - de Noche Triste. Hij blijft er nochtans rotsvast van overtuigd dat hij uiteindelijk de Azteken zal overwinnen en onderwerpen, wat dan ook gebeurt, zoals we kunnen lezen in de volgende brief.

- **In de derde brief** wordt het beleg en de inname van Tenochtitlan beschreven. De voorbereiding tot de belegering van de verschillende steden, de belegeringen zelf en de gevechten die er plaatsvonden worden heel minutieus weergegeven.

¹ *Y siempre hemos tenido que los que dél descendiesen habían de venir a sojuzgar esta tierra y a nosotros como a sus vasallos, y según de la parte que vos decís que venís, que es hacia a do sale el sol, y las cosas que decís de ese grand señor o rey que acá os invió, creemos y tenemos por cierto él ser nuestro señor natural.*

- **In de vierde brief** probeert Cortés de keizer te overtuigen van zijn bekwaamheid als gouverneur van de nieuwe gebieden die voor de kroon werden gewonnen. Bovendien bevestigt Cortés, geconfronteerd met de mogelijke inspectie van zijn uitgaven door de koninklijke functionarissen die voor dit doel waren gestuurd, dat hij grote uitgaven heeft gedaan tijdens de voorbij ontdekkingsactiviteiten en vraagt hij de koning een vrijgeleide om de gebieden verder uit te breiden.

- **De vijfde brief** is een verslag van zijn expeditie naar Honduras. Hij behandelt er verschillende aspecten in, zoals de verstikkende natuur, de moeilijkheden die hij ondervindt, de ongerustheid bij de manschappen, de conflicten, de rebellie van een van zijn kapiteins, Cristóbal de Olid, de executie van de laatste tlatoani Cuauhtémoc¹, zijn terugkeer naar Mexico-Stad en - wat hem bijzonder tegen de borst stootte - het feit dat hij ontzet werd uit zijn ambt van gouverneur. De toon van die brief - in tegenstelling tot de vorige - getuigt van droefheid en weerspiegelt de bitterheid die hij voelt.

In 1528 beginnen de moeilijke jaren voor hem. Hij keert terug naar Spanje, terwijl zijn verblijfsproces (*Juicio de residencia*)² in Nieuw-Spanje opnieuw wordt gestart. De man uit Extremadura wordt beschuldigd van ontrouw, ongehoorzaamheid, misdaden en wreedheden, seksuele excessen, verrijking en landtoe-eigening. In die periode sterft zijn eerste vrouw, Catalina Suárez. De leden van de Audiencia leggen hem boetes op, vervolgen zijn trouwe bondgenoten en beroven hem van al zijn bezittingen.

Tussen 1530 en 1540 verblijft hij in Nieuw-Spanje en trouwt met Juana de Zúñiga, van adellijke afkomst. Zo vervult hij een van zijn doelstellingen: verwant worden aan de adel en dichter bij de elite van die tijd staan. Door de opgelegde straf en van alle inkomsten verdoken beleven hij en zijn gevolg, onder wie zijn moeder Catalina Pizarro, moeilijke tijden. Ze lijden honger en schaarste, zozeer dat zijn moeder sterft door ontbering en zijn vrouw hun eerste kind verliest.

In 1540 keert hij terug naar Spanje, waar hij ontvangen wordt door de koning, benoemd tot markies van de vallei van Oaxaca en tot kapitein-generaal van Nieuw-Spanje en de Zuidzee, hoewel hij nooit meer gouverneur van de veroverde landen zal zijn.

Op 2 december 1547 sterft hij in Castilleja de la Cuesta, vrijwel alleen, beschuldigd van de moord op zijn eerste vrouw, Catalina Suarez, en met de onvervulde droom om terug te keren naar de Nieuwe Wereld.

¹ Cuauhtemoc 1502 Heyimollan - 1525 was de laatste Azteekse leider. De naam Cuauhtemoc betekent 'neergedaalde adelaar'. Hij was 18 jaar toen hij de troon besteeg. In 1525 werd hij gemarteld en opgehangen door de Spanjaarden.

² Het verblijfsproces (Juicio de residencia) was een gerechtelijke procedure naar Castiliaans en Indiaas recht, die bestond uit het feit dat aan het einde van het optreden van de ambtenaar zijn daden werden beoordeeld en alle aanklachten tegen hem werden gehoord.

Na het lezen van de brieven blijf ik met gemengde gevoelens achter. Wat hij realiseerde was een buitengewoon wapenfeit. Hij arriveerde in 1519 met een 'bescheiden' leger van 600 man, 16 paarden en ongeveer 20 kanonnen op schiereiland Yucatán (Mayagebied) aan de Mexicaanse kust en slaagde erin om in een paar jaar tijd heel Mexico te onderwerpen. Hoe hij het realiseerde, blijft niettemin misdadig. Hij is en blijft een controversiële figuur. Alles wel beschouwd werd hij ook al tijdens zijn leven opgehemeld en verguisd. Feit is dat zijn brieven een ontluisterend en historisch relaas uit eerste hand zijn over de kolonisatie van wat Nueva-España zou worden en zij bewijzen overduidelijk dat de verovering, exploitatie en plundering van die gebieden bijgedragen hebben tot de Spaanse 'Siglo de Oro' en de ondergang van de Maya- en Aztekenbeschaving. Benieuwd wat de Azteken en Maya's van zijn 'avonturen' vonden. Dat is dan voor een volgende *Impressies*.

K.

Door Bart Madou

Kafka had in één ruk – van 's avonds tot 's morgens zes uur -zijn verhaal *Das Urteil* of *Het vonnis* geschreven. Een uitbarsting van creativiteit en dat twee dagen nadat hij Felice Bauer zijn eerste brief had geschreven. 'Zeer geachte Mejuffrouw! Voor het zeer mogelijke geval, dat u zich mij ook niet in het minst meer zou kunnen herinneren, stel ik mij nogmaals voor.' - 100% Kafka dus. Maar dit voorzichtige schrijven, dit subtiel aftasten van de vrouw waarmee hij ei zo na in het huwelijk zou treden, verandert al snel in een lange woordenvloed, een bekentenisproza en een vragen naar de kleinste details uit het leven van Felice (terug thuis in Berlijn): wanneer heb je ontbeten? Wanneer ben je naar kantoor gegaan? Waar kijkt het raam van je woonkamer op uit? Wat doe je na afloop van je werk? Hoe is het weer daar? Hoe heb je geslapen? Enzovoort.

Kort na *Het Vonnis*, begint hij aan *De Gedaanteverwisseling* (*Die Verwandlung*), hij wil het ook in één ruk uitschrijven, maar het kost hem ditmaal drie volle weken. Het begin van het verhaal – de handelsreiziger

Gregor Samsa die 's morgens uit zijn slaap ontwaakt en bemerkt dat hij in een reusachtige kever veranderd is - doet enigszins denken aan het begin van *Het Proces*, waar K. 's morgens wakker wordt en ontdekt dat hij gearresteerd is. Is Gregor nu mens of beest? Zijn familie weet het eigenlijk niet zo best, maar zijn zuster, met wie hij steeds een innige band heeft gehad, is onverbiddelijk: weg met dit ongedierte! Als hij ten slotte crepeert en zijn overblijfselen uit zijn kamer weggeveegd worden, bloeit zijn zuster op en strekt zij 'haar jonge lichaam', waarmee het verhaal eindigt.

Aan Felice schrijft hij (in de nacht van 5 en 6 december 1912): *'Ween liefste, ween, nu is het tijd om te wenen! De held van mijn kleine verhaal is een poos geleden gestorven. Als het je troost, hoor dan dat hij toch wel vredig en met iedereen verzoend is gestorven. Het verhaal zelf is nog niet helemaal af, maar ik heb er nu geen zin meer in en laat het slot tot morgen. (...) Jammer dat in sommige passages van het verhaal mijn toestanden van vermoedigheid en overige onderbrekingen en er niet bij horende zorgen duidelijk zijn opgetekend, het had zeker zuiverder bewerkt kunnen worden, juist aan de vriendelijke pagina's ziet men dat. Dat is juist het eeuwig borende gevoel: ikzelf, ik met de scheppende krachten die ik in mij voel, helemaal afgezien van hun sterkte en uithoudingsvermogen, zou onder gunstiger levensomstandigheden een zuiverder, treffender werk hebben voltooid als dat, wat nu voor mij ligt. Dat is een gevoel dat verstand mij niet uit het hoofd kan praten, hoewel natuurlijk niets anders dan het verstand gelijk heeft, dat zegt dat men, juist zoals er geen andere omstandigheden zijn dan de werkelijke, ook met geen andere rekening kan houden.'* Met die 'omstandigheden' bedoelt Kafka ongetwijfeld de omstandigheden in het gezin Kafka: de luidruchtige winkel van zijn nog luidruchtiger vader, het luidruchtige kaartspel 's avonds, zijn sussende moeder, kortom de drukte tijdens de dag en de avond waardoor hij zijn toevlucht moest nemen tot het nachtelijke schrijven en dat uiteraard ten koste van zijn toch al niet sterke gezondheid.

Hij was ook al ver gevorderd in zijn roman *Amerika* die hij gedurende drie weken onderbrak om *De gedaanteverwisseling* te schrijven. Met Felice is het zoals wij weten faliekant afgelopen, de verloving werd verbroken maar later weer hersteld om finaal toch weer op de klippen te lopen.

Misschien even aanstippen dat er dit jaar van Rüdiger Safranski een typisch Safranskiaanse en zeer leesbare monografie over Kafka verschenen is: *Kafka, schrijven voor zijn leven*.

Oulipo

Door Bart Madou

De gedaanteverwisseling - origineel

Toen Gregor Samsa op een morgen uit onrustige dromen ontwaakte, ontdekte hij dat hij in zijn bed in een monsterachtig ongedierte was veranderd. Hij lag op zijn hardgepantserde rug en zag, als hij zijn hoofd enigszins optilde, zijn gewelfde bruine, door boogvormige geleidingen verdeelde buik, waarop de deken, op het punt omlaag te glijden, nauwelijks houvast kon vinden. Al zijn, in vergelijking met zijn overige omvang, zielig dunne pootjes flikkerden hulpeloos voor zijn ogen.

'Wat is er met mij gebeurd?' dacht hij. Het was geen droom. Zijn kamer, een echt, alleen wat klein mensenkamertje, lag rustig tussen de vier welbekende muren. Boven de tafel, waarop een uitgepakte monstercollectie stoffen was uitgestald - Samsa was reiziger -, hing de plaat, die hij kortgeleden uit een geïllustreerd tijdschrift had geknipt en in een mooie vergulde lijst gezet. Zij stelde een rechtop zittende dame voor, van een bonten muts en een bonte boa voorzien, die een zware mof, waar haar hele onderarm in verdween, naar de toeschouwer omhoog hief.

De gedachtewisseling – Oulipo-7

Toen Gregor Samsa op een morsdoek uit onrustige drop-outs ontwaakte, ontdekte hij dat hij in zijn bedde in een monsterachtig ongelukje was veranderd. Hij lag op zijn hardgepantserde rugtitel en zag, als hij zijn hoofddoek enigszins optilde, zijn gewelfde bruine, door boogvormige gelegenheidsgedichten verdeelde buikpijn, waarop de deknaam, op het punterjacht omlaag te glijden, nauwelijks hufter kon vinden. Al zijn, in vergiftiging met zijn overige omzetting, zielig dunne popmuziekje flikkerden hulpeloos voor zijn oogheelkunde.

'Wat is er met mij gebeurd?' dacht hij. Het was geen drop-out. Zijn kamerfractie, een echt, alleen wat klein mensenkinderkamerfractie, lag rustig tussen de vier welbekende muzen. Boven de tafelrede, waarop een uitgepakte montuurcollisie stoflongen was uitgestald - Samsa was rekening-courant - hing het plaatsgebrek, die hij kortgeleden uit een geïllustreerd tijdsverloop had geknipt en in een mooie vergulde likkepot gezet. Zij stelde een rechtop zittende damp voor, van een bonte muurverf en een bonte bocht voorzien, die een zwaar moiré, waar haar hele onderbroek in verdween, naar de toestemming omhoog hief.

Waarheid en herinnering

Door Johan Debruyne

GEZIEN IN EEN PAREL VAN HET MODERNISME 'DE WERELD VOLGENS ERLEND VAN LANDEGHEM': ONHEIL IN SCHOONHEID VERTAALD

In het Gentse 'Miljoenenkwartier': 'Villa De Bondt' (hoek Krijgslaan - Vaderlandstraat). Sinds 2005 als monument geboekstaafd. Jan Albert De Bondt (1888-1969) was de architect van zijn eigen woning en atelier. Hij was tevens docent en directeur van de Gentse Academie.

Zoals meer gebouwen, huizen en monumenten zou ook deze parel van het modernisme een bewogen geschiedenis kennen. Na de dood van de bezielde architect werd op bouwkundig vlak een wijle aangemodderd. Sinds geruime tijd nu is het monument opnieuw in goede handen, met name in die van Willem Vandekerckhove en Miek De Brauer.

Zij deden wat moest gebeuren en voorts werd de villa opnieuw een thuis voor kunstenaars en kunstminnaars. Er werden vooral met regelmaat wereldvermaarde juweliers uitgenodigd. Het huis werd ook het onwezenlijk mooie decor voor dansopvoeringen en performances. En ondertussen werd het atelier van architect De Bondt een tentoonstellingsruimte. Ik kwam er enkele weken geleden pas voor het eerst.

Het werk van beeldend kunstenaar Erlend Van Landeghem (°Gent, 1965) werd er gekoesterd, kreeg er uitgelezen plekken om bekeken en besnuffeld te worden. Met niet wijkende verbazing was het vaststellen hoe deze kunstenaar velerlei onheil in aantrekkelijke beelden omzet.

Bij nader toezien blijkt dan ook weinig van wat Erlend Van Landeghem op deze unieke locatie (één monumentaal beeld in de tuin en voorts werken gespreid over vijf ruimtes) heeft gehangen of neergezet mij vreemd. Inhoudelijk althans. Het aanvoelen was heel direct. Het preciezer duiden nam wat meer tijd. Eigenlijk verbeeldt de kunstenaar gewoon de wereld, dat wat we dagelijks zien, ervaren, horen en lezen, maar dan op een geheel eigen, vaak gefragmen-

teerde en opnieuw samengestelde, eigenzinnige manier. Mondjesmaat slaagde ik erin zijn, mijn, uw en dus ook 'onze' wereld te ontsluiëren. Van Landeghems werk gaat eigenzinnig authentiek over de wereld waarin we leven, over de maatschappij, over onze hopeloos gepolariseerde samenleving, over de aarde waarop en waarin we ploeteren en ons voortbewegen, waaruit we roekeloos en verteerd door hebzucht de rijkdom wegzuigen, over het water dat we helaas onherroepelijk van zijn zuiverheid hebben beroofd en de lucht die we op heel wat plaatsen beter niét zouden inademen.

Erlend Van Landeghem ©, El Barco, pvc op polyester, 160 x 230 x 100 cm

LATER DAN VIJF VOOR TWAALF

Mooi is in wezen geheel anders, maar het is niet anders. U weet, beste lezer, dat de aarde een beetje boos is... (Boudewijn De Groot heeft er onlangs een beklijvende song aan gewijd). Ik ga ervan uit dat u er begrip voor kunt opbrengen. Luister naar het journaal, neem een dagblad ter hand of scroll doorheen de digitale bagger en u weet hoe laat het is: later al dan vijf voor twaalf!

Daar gaat de kunst van Erlend Van Landeghem over, maar ook over die kleine, maar soms even pijnlijke persoonlijke sores, over het individuele falen, de kleine mankementen, de onhebbelijkheden, over wat vroeger is gebeurd en de rest van ons leven heeft bepaald, grote en kleine trauma's. Over dat wat in onze figuurlijke rugzak steekt.

Als we de kunstenaar niet altijd meteen begrijpen, ligt het aan het feit dat de man ruimschoots de tijd heeft genomen om een volslagen eigen taal te ontwikkelen. Van Landeghem geeft vorm aan het mensdom, helaas in regel met de klemtoon op de tweede lettergreep. Hij kijkt, ziet,

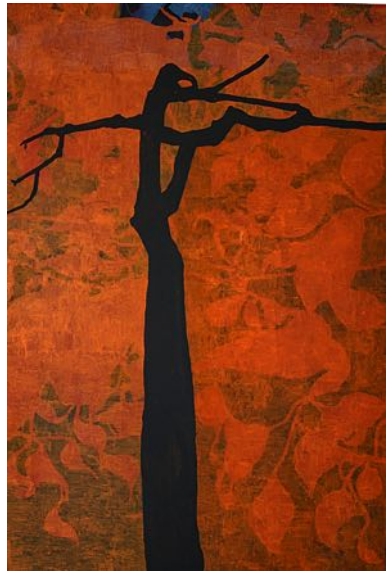
ensceneert, regisseert en legt vast. Twee kunstenaars hebben hem een eind op weg geholpen: Danny Matthys en wijlen Marc Maet. De eerste was ooit zijn leermeester; de tweede (helaas te kort) zijn compagnon-de-route. Ook zij hebben - het weze letterlijk of figuurlijk - scherven samen moeten rapen om iets geheel nieuws te creëren, dat lang niet altijd begrepen is geworden. Ik refereer hier naar Erlend Van Landeghems allereerste werken die hij met ... glas maakte.

EIGEN BEELDEND VOCABULARIUM

De versluiering die zich in elk werk van deze kunstenaar heeft binnen gewrongen of die hij erover of omheen heeft gedrapeerd, zorgt ervoor dat u even geduld moet oefenen. Tot de beelden en hun betekenis tot u doordringen. De kunstenaar geeft vorm met een geheel eigen beeldend vocabularium, waaraan de kunstgeschiedenis, de literatuur, de kennis en het leven van elke dag ten grondslag liggen. De kunstenaar, die hartstochtelijk van de natuur houdt, kan ook met pakweg een boomblad aan de slag.

Zijn oeuvre is een unieke symbiose van realiteit en fantasie, van in de schoot geworpen tragiek, een portie drama en wat humor. In de fraaie woning liet Erlend Van Landeghem ons van een bitterzoete hel proeven, zoals het *Inferno* van Dante, de Florentijnse klasbak uit de middeleeuwen.

Voor de kunstenaar staat het als een paal boven water: als we met zijn allen de wereld naar de filistijnen blijven helpen, dan wacht ons de hel. Aarde, vuur, water.. Verschroeide en verzopen aarde doodt alle leven. Een dood die, hoe gek het ook klinkt, toch doorgaans resulteert in weergaloos knappe beelden. Ik denk aan het werk dat *Vuur* heet. Die ene tak die het net niet heeft begeven, die koppig rechtop is blijven staan, gitzwart geblakerd door het vuur, met achter zich een oranje gloed.

MATERIALEN

Groot en klein leed en dito vermaak, dit alles laat Erlend Van Landeghem ons zien op een zeldzaam artistieke manier. Een brok carnaval en gekkigheid dus ook, verwerkt in tekeningen, schilderijen, assemblages,

sculpturen en installaties. Daarenboven nog eens mits het gebruik van uiteenlopende en soms weinig voor de hand liggende materialen: verf, grafiet, potlood, silicone, polyester.. Toch haalt de geoefende kijker er een Van Landeghem zo uit. Dat heeft vast ook met de gelaagdheid te maken van de in de kunstwereld ongebruikelijke dragers waarop hij vaak werkt

en met een repetitief patroon dat als het ware zijn watermerk geworden is. Misschien wel zijn eigen houvast in de hectiek waarin we het vandaag moeten redden.

Ongemeen knap hoe hij bijvoorbeeld met monnikengeduld en met grafiet op metaal het gitzwarte water alsnog laat krinkelen, zodat een eenzame eend zich alsnog aan een duik durft te wagen. Uniek hoe hij 'schuilen' en 'bescherming' verbeeldt. Hoe onder een soort deken een gestold tafereel eerst lethargie of dood en dan weer sensuele prikkels lijkt uit te sturen. EVL laat veel aan de beschouwer over.

Hij legt ook bruggen naar de kunstgeschiedenis. Naar de oeuvres van meesters als Bruegel, Bosch en Goya. Ik zie bij EVL onder dekens van kunststof allegorieën op wat voorbij is, op wat is en op wat zou kunnen komen.

Ad multos annos

Door Els Vermeir

PATRICK SÜSKIND

Neen, Süskind is nog geen eeuweling, zoals zijn vele voorgangers in deze rubriek. Maar gezien deze speciale editie vieren we dit keer dus een 75-jarige. De Duitse auteur en scenarioschrijver Süskind werd op 26 maart 1949 geboren in Münsing. Hij schreef mee aan het scenario van enkele Duitse tv-series en in 1981 werd zijn komische eenakter *Der Kontrabaß* een enorm succes, met zo'n 500 opvoeringen.

Maar als ik Süskind zeg, denkt u ongetwijfeld meteen aan zijn roman uit 1985, *Het Parfum* (oorspronkelijke titel: *Das Parfum: die Geschichte eines Mörders*). Deze bestseller werd in 49 (of meer?) talen vertaald en is intussen zo'n klassieker dat ik haast niet kon geloven dat Süskind amper 75 is. Ik moet bekennen dat ik – lang geleden – de film zag, voor ik het boek (of de auteur) kende.

Die verfilming uit 2006 door regisseur Tom Tykwer volgt vrij getrouw het boek, al wordt er een deel uit weggelaten. Hoofdrol wordt gespeeld door de vrij onbekende Ben Wishaw, maar we herkennen onder meer Dustin Hoffman als Giuseppe Baldini en Alan Rickman als Antoine Richis. De film kende slechts een bescheiden succes, en toch bleef hij me vrij gedetailleerd in het geheugen hangen, al heeft dat wellicht alles te maken met het zeer originele verhaal, dat ook het boek zo meeslepend maakt, zelfs al is het misschien niet echt grote literatuur. Süskind schrijft vlot en zeer beeldrijk, en wekt onze sympathie op voor de seriemoordenaar Grenouille, een jongeman met een indrukwekkende reukzin, die op zoek is naar het perfecte parfum. Het lijkt op het eerste zicht een wat vrijblijvend onderwerp, en veel diepzinnige citaten zijn er inderdaad niet te rapen, maar de zoektocht naar liefde weeft zich heel subtiel door de roman zoals de geuren zich verspreiden in de lucht, met deze ultieme les voor Grenouille – en voor elk van ons: *'Eine Macht, die stärker war als die Macht des Geldes oder die Macht des Terrors oder die Macht des Todes:*

*die unüberwindliche Macht, den Menschen Liebe einzuflößen. Nur eines konnte diese Macht nicht: sie konnte ihn nicht vor sich selber riechen machen.*¹

En ook deze wijsheid van Grenouilles leermeester geef ik nog graag mee: *'In jeder Kunst und auch in jedem Handwerk – merke dir das, bevor du gehst! – gilt das Talent so gut wie nichts, aber alles die Erfahrung, die durch Bescheidenheit und Fleiß erworben wird.'*²

Süskind schreef na *Das Parfum* nog verschillende boeken en scenario's, maar bereikte niet meer hetzelfde wereldwijde succes.

In 1987 verscheen *De duif (Die Taube)*, in 1991 *Het verhaal van mijnheer Sommer (Die Geschichte von Herrn Sommer)*

In 1995 verscheen de dunne bundel *De erfenis van maître Mussard: drie geschiedenissen en een beschouwing (Drei Geschichten und eine Betrachtung)*. Zoals de titel het aankondigt, bevat het vier korte teksten. Het eerste verhaal, de eigenlijke *Erfenis van maître Mussard*, verwijst naar de *Confessions* van Jean-Jacques Rousseau, die in het achtste boek van zijn *Bekentenissen* vertelt over zijn vriend Mussard, een juwelier die in zijn tuin fossiele schelpen vond, *'et il en trouva en si grande quantité, que son imagination exaltée ne vit plus que coquilles dans la nature et qu'il crut enfin tout de bon que l'univers n'était que coquilles, débris de coquilles et que la terre n'était que du cron.*³ Rousseau voegt er nog aan toe dat de arme man vroegtijdig overleed aan een pijnlijke ziekte, veroorzaakt door een tumor in de maag.

Vanuit dit gegeven noteert Süskind de zogenaamde laatste woorden van Mussard, die ons in toenemende waanzin en delirium meent te moeten waarschuwen voor het grote geheim dat hij heeft ontdekt.

Süskind geeft er een paar wijsheden in mee, zoals deze: *'wie eenmaal, door toeval of hardnekkig zoeken, de weg naar de waarheid gevonden heeft, die moet hem tot het eind toe bewandelen.'* En ook: *'Onwetendheid is het enig mogelijke geluk op deze wereld. Gooi het niet lichtzinnig weg!'* Süskind weet in dit verhaal de spanning zo goed op te bouwen, dat het aangekondigde geheim, als je de achtergrond van de 'echte' Mussard niet kent, op het eerste zicht nogal ontgoochelend is. Wie zou immers nog kunnen geloven dat de aarde een grote oester is die langzaam dichtklapt? Die 'veroestering' kan echter ook allegorisch gezien worden. Geen idee wat Süskind precies voor ogen had, maar zijn verhaal doet heel erg

¹ Een kracht die sterker was dan de kracht van geld of de kracht van terreur of de kracht van de dood: de onweerstaanbare kracht om bij mensen liefde op te wekken. Slechts één ding kon deze kracht niet: ze kon hem niet aan zichzelf laten ruiken. (eigen vertaling)

² In elke kunst en elke ambacht - onthou dit voor je gaat! - is talent haast van geen enkel belang, maar is alles een kwestie van ervaring, die door nederigheid en toewijding wordt verworven.

³ ... en hij vond ze in zulke grote hoeveelheden dat zijn op hol geslagen verbeelding enkel nog schelpen zag in de natuur, en hij geloofde uiteindelijk dat het heelal niets anders was dan schelpen, de brokstukken van schelpen, en dat de aarde niets anders was dan schaal.

denken aan de romans van Čapek, en dan zou de 'veroestering van de wereld' in onze tijd kunnen verwijzen naar de toenemende greep van AI op ons leven. Sowieso een doordenker dus.

Daarna volgt *Het dictaat van de diepgang*, het tragische verhaal van een jonge kunstenares, die bij haar eerste tentoonstelling door een criticus een gebrek aan diepgang wordt verweten. Het eindigt met een zeer ironische pointe, en ongetwijfeld kunnen we hier Süskind zelf in herkennen, ten prooi aan de vaak vrijblijvende, ongefundeerde commentaren van literaire critici. Het lot van elke beginnende schrijver.

In *Een strijd* wonen we een partijtje schaak bij in de Jardin du Luxembourg in Parijs. Een bejaarde, geniale schaakspeler, neemt het op tegen een onbekende nieuwkomer die zo zelfverzekerd overkomt, dat hij meteen de lieveling van het publiek wordt. Iedereen is ervan overtuigd dat de nieuwkomer zal winnen, en hoopt dat ook stiekem, want niemand houdt van mensen die intelligenter zijn dan zichzelf.

Tot slot volgt de zogenaamde beschouwing, getiteld *Amnesie in litteris*. Hierin zoekt de auteur het antwoord op de vraag 'welk boek indruk op mij gemaakt, me gevormd, een stempel op me gedrukt, me door elkaar geschud, ja zelfs welk boek me 'op een bepaald spoor' gezet of me 'van streek' gemaakt heeft.' Met veel ironie en Spielereien, zoals een soort cryptische beschrijving van het gedicht *Archaischer Torso Apollos* van Rainer Maria Rilke, drijft hij de spot met deze zinloze vraag. Want hij lijdt aan 'amnesie in litteris, het complete literaire geheugenverlies.'

Een troost ziet hij daarin: 'voor iemand die zelf schrijft zou de ziekte weleens een zegen, ja haast een noodzaak kunnen zijn. Zij behoedt hem immers voor de verlamdende eerbied die elk groot literair werk inboezemt en maakt zo de weg vrij voor een volkomen ongecompliceerde verhouding tot het verschijnsel plagiaat, zonder welk niets origineels kan ontstaan.'

Hij sluit af met een nieuw raadseltje, dat niet enkel verwijst naar bovenstaand gedicht van Rilke maar ook terugkeert in mijn lievelingsgedicht *Mude* van de Braziliaanse schrijver Edson Marques. Kort samengevat: 'je moet je leven veranderen!'

En zo heeft Süskind in dit korte boekje in wezen de kern van het schrijverschap samengevat.

Patrick Süskind, *Het Parfum*, Prometheus, Amsterdam, 2021

Patrick Süskind, *De erfenis van maître Mussard : drie geschiedenissen en een beschouwing*, Bakker, 1995

Jean-Jacques Rousseau, *Les confessions*, Tome II, Librairie Générale Française, 1972

De Leesgroep Zedelgem leest

Door Marie-Claire Devos

KWADE WIND – Kaouther Adimi

Kwade wind is de titel van de roman maar evenzeer een terugkerend beeld dat de schrijfster gebruikt, telkens wanneer een zwarte periode het leven van een van de drie hoofdpersonages beheerst.

Enkele voorbeelden:

Blz. 9 : *'In de nacht van 22 september 1972 kwam vanuit de Sahara een kwade wind aanwaaien en raakte Algiers bedekt met een rood stof dat neerdaalde op de gevels van de gebouwen, de daken...*

Blz. 152 : *'Het is de kwade wind die dat vervloekte stof meevoert waar ik maar niet van afkom.'*

Blz. 155 : *'Toen Tarek opendeed gierde een kwade wind langs zijn oren.'*

Blz. 159 : *'... dat hij Tarek van Al Zahra was en dat de kwade wind weer om hem heen woedde.'*

Blz. 215 : *'Safia had nooit geweten wanneer ze was geboren. Er stond een zin onder gegraveerd. Ze weerstond de kwade wind.'*

Blz. 251 : *'...want literatuur kan een reddingsboei zijn, maar ook een kwade wind.'*

Het is tevens het motto dat de structuur van het verhaal opbouwt. Zoals de wind periodes kent, zo maakt de 'alwetende verteller' ook regelmatig tijdsprongen, die naar mijn bescheiden mening wat explicieter konden geduid worden, vooral omwille van de geschiedkundige elementen die aangehaald worden in de roman.

Kaouther Adimi laat de roman starten met het HERFSTLIED (Poèmes Saturniens) van Paul Verlaine.

Et je m'en vais
Au vent mauvais ¹
Qui m'emporte
Deçà, delà
Pareil à la
Feuille morte.

En ik ga voort
De kwade wind
Die me meevoert
Van hier naar daar
Als was ik slechts
Een vallend blad.

¹ Tevens een verwijzing naar de roman *Vent du Sud* van de Algerijnse schrijver Abdelhamid ben Hagouga, die het verhaal vertelt van de grootouders van Kaouther Adimi.

Er lopen heel wat parallellen in de romans van beide auteurs.

Ik haal er enkele aan: gedwongen huwelijk door de vader, de generatieconflicten, de problemen waarmee jongeren - en dan vooral jonge vrouwen - worden geconfronteerd, de hulp/eerherstel via de herder, de bevrijdingsoorlog, de gewapende revolutie tegen het kolonisten, de toewijding aan de Arabische Identiteit, het falen van de opeenvolgende Algerijnse regeringen na de onafhankelijkheid, het radicaliseren van de islam, het herstel van het patriarchaat en de inherente nefaste gevolgen voor onderwijs en vrijheid, ...

We kennen allemaal het lied *Je suis venu te dire* van Serge Gainsbourg en de **kwade wind**, die ook hier op een drastische manier het slechte nieuws aankondigt van de pijnlijke breuk tussen twee mensen:

*'Je suis venu te dire que je m'en vais
Et tes larmes n'y pourront rien changer
Comme dit si bien Verlaine "au vent mauvais" '.....*

De roman is opgedeeld in vier delen:

1. Een kort inleidend gedeelte waarin een 'schrijver = de alwetend verteller' (Kaouther Adimi zelf?), het verhaal inleidt en die we af en toe weer tegenkomen wanneer meer informatie nodig is binnen een bepaalde context, of als een grote tijdssprong wordt gemaakt.
2. In deel twee vertelt Tarek zijn wedervaren als kind, verliefde jongeling, man, soldaat, vader en migrant en de inherente eenzaamheid tijdens zijn leven zowel in binnen- als buitenland. Maar ook als slachtoffer van racisme door de Europeanen tijdens de oorlog en als migrant, in zijn lijdzaam verzet, in zijn onkunde, ...
3. In het derde deel volgen wij Leïla als kind, jonge vrouw, moeder, en zien we haar evolueren én veranderen; van zelfstandige zelfbewuste jonge vrouw die breekt met de traditie, verandert ze naar slachtoffer in een verstikkende, landelijke, patriarchale maatschappij die haar zelfs compleet dreigt uit te sluiten. Het belang van behoud van taal (lees behoud van cultuur) en geletterdheid krijgt veel aandacht in de roman. Leïla is toch wel voortdurend de bindende rode draad in het verhaal. Zelfs in deel twee, waar voornamelijk Tarek aan zet is, speelt ze een belangrijke rol.
4. Het boek eindigt met 'onze oorlog', het begin van de burgeroorlog die tien jaar van terreur overspant, van 1992 tot 2002.

Taal in al zijn aspecten speelt een belangrijke rol in de roman.

De moeder van Tarek spreekt niet, zodat de jongen opgroeit zonder taal. Zijn eerste beroep als herder komt zijn taalontwikkeling uiteraard niet ten

goede. Zijn migrantenbestaan in Europa, waar hij de taal niet kan spreken noch verstaan, heeft een ontwrichtende werking op zijn leven.

Leïla is analfabeet en probeert via haar kinderen grip te krijgen op taal en haar heilzame werking, maar zal door de publicatie van Saïds boek compleet terug gekatapulteerd worden in een weerzin tegen haar moedertaal, die ze eerder zo hardnekkig probeerde onder de knie de krijgen.

Saïd, de flamboyante jongen daarentegen, komt uit een gegoede familie, kan studeren in de grote stad, wordt schrijver, maakt carrière en zal met de publicatie van zijn boek de jeugdvriendschap tussen Tarek, Leïla en hemzelf onherroepelijk om zeep helpen. De expliciete beschrijving van het herkenbare vrouwelijke personage als Leïla, is een brug te ver in het rurale traditionele Algerije. Hierdoor ziet Leïla zich verplicht met haar gezin te vluchten en het dorp in te ruilen voor een onderduikadres in de anonimiteit van de grootstad.

De vraag, tussen de regels, die aan bod komt is: in hoeverre kan en mag een auteur het leven van een nog herkenbaar bestaand personage met zijn/haar familiegeschiedenis gebruiken in een roman, zeker als de impact op de beschreven figuur zo groot is dat het zijn/haar bestaan of dat van de ganse familie reëel bedreigt en/of schaadt? Een prangend probleem binnen zowel literatuur als journalistiek dat moeilijk uit te klaren valt.

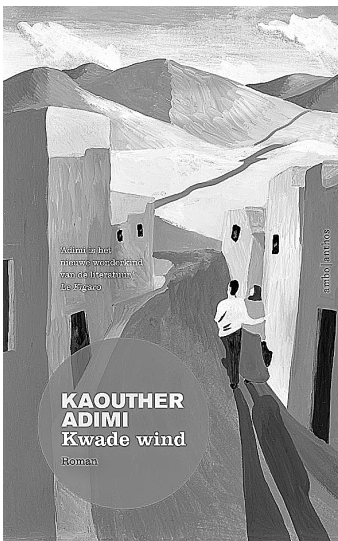

Kaouther Adimi ©Daniele-Molajoli

Ik ben begonnen met de achterflap, waarin de jonge schrijfster, geboren te Algiers in 1986, vanaf haar debuut vrij vroeg de hemel in geprezen wordt. Inderdaad, ze schrijft romans, novellen, toneelstukken en scenario's. Misschien ben ik daardoor met te grote verwachtingen aan het boek begonnen. Ik moet echter bekennen dat ik het boek nogal onevenwichtig vind, omwille van de vele onbeantwoorde vragen die zich stellen met betrekking tot de personages, de niet altijd keurig uitgewerkte geschiedenis, een onderwerp dat mij nochtans uitermate boeide in de roman. Ook de langdradige en eerder ongeloofwaardige episode van Tarik in Rome blijft voor mij een punt van discussie. Kaouther Adimi geeft nauwelijks uitleg bij de diverse oorlogen waarin Tarik betrokken is.

Ze zet dit gedeeltelijk recht door op het einde van het boek een summiere uiteenzetting te geven van het politieke gebeuren in Algerije. Toch blijft de vraag waarom ze niet explicieter is ingegaan op de gebeurtenissen bij de Berbers; hun verzet; de moorden op bekende culturele en politieke figuren, waaronder de opeenvolgende presidenten; de aanslagen; de ontvoering en verkrachting van jonge meisjes; de gigantische schooluitval; de oproer in Kabylïë na de dood van de jongen in een politiebureau, die heel wat commotie veroorzaakte en de internationale pers haalde; de onafhankelijkheidsoorlog, die toch een periode overspande van 1954 tot 1962; de ontvoering en onthoofding van de monniken van Tibhirine in de nacht van 26 op 27 maart 1996 (ref.: 'Des Hommes et des Dieux' film van Xavier Beauvois); de impact van de burgeroorlog; ...? Dit tekort aan duiding heeft bij mij een gigantische leegte achtergelaten na het lezen van deze roman.

Ze refereert wel aan de in Frankrijk verboden film *La bataille d'Alger* (رغك رىازجفاة), een film van Gillo Pontecorvo over de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog, die met succes was gestart door het FLN (Front de Libération Nationale) op 1 november 1954 - vandaar de naam Rode Allerheiligen. De film evoceert een complexe guerrillaoorlog met martelingen en contraterrorisme van het Franse Leger, maar geeft evengoed de burgeroorlog weer, tussen loyalistische Algerijnen die geloofden in een Frans-Algerije en de opstandige Algerijnse moslims.

Het eenvoudige taalgebruik heeft ook niet bijgedragen tot het liefhebben van het boek. Mijn voorkeur gaat per definitie naar een boek, het mag dan nog eenvoudig verteld zijn, met een mooie literaire taal. Het laat de lezer achter met een gelukkig gevoel. Bij *Kwade wind* van Kaouther Adimi ben ik duidelijk op mijn honger blijven zitten.

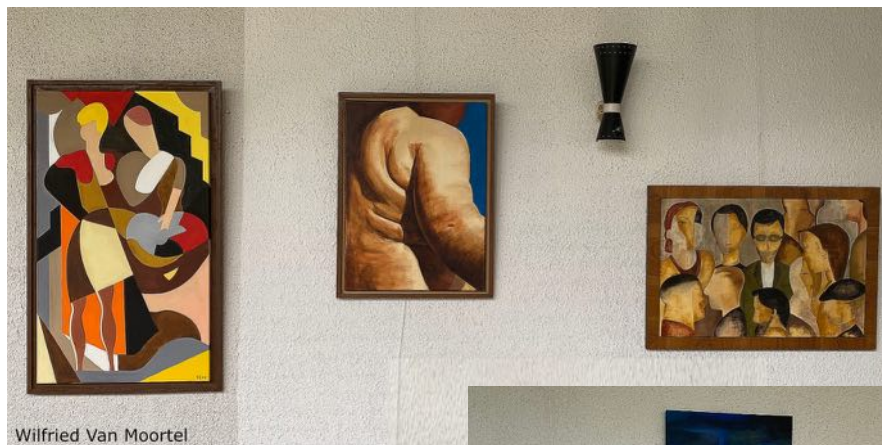
Al moet ik zeggen dat ik blij was dat de leesgroep deze keer had gekozen voor een vrouwelijke auteur.

Maar u, beste lezer, u heeft uiteraard altijd het laatste woord.

Beleefd

Fotografie Stefaan Huysentruyt

Groenhove - HBG Art

Wilfried Van Moortel

Anna-M. Timmerman

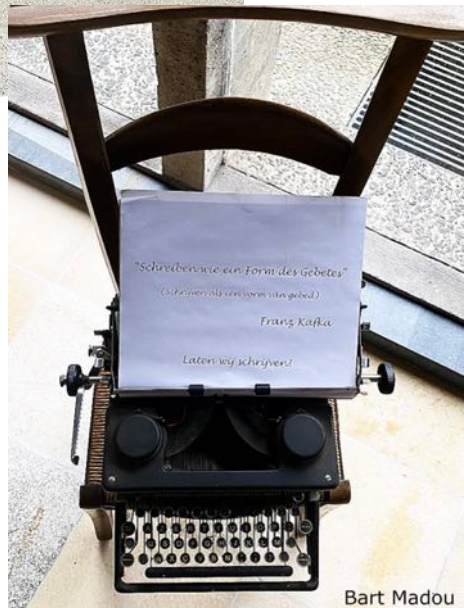
Linda Vandenbussche

Carine Vankeirsbilck

Wilfried Vandecasteele

Bart Madou

Monique Haelewyn

Vera Cuveller

Herman De Leye

BUREN BLIJVEN NIET

Buren blijven niet
duren. Deuren vallen
van lieverlee in 't slot.
De heg krijgt hoogte
van woekerend onkruid.

Buren gaan
met graantjes vertrouwen
aan de haal.
De geluidsmuur barst
van voortgeplant duister daglicht.

Buren boeren
slecht, putten uit
septische lucht berenverhalen,
ongeacht decreten
van milieu en gezondheidszorg.

Buren baren
prematuur gedrochten,
blijven in de buurt
van rookgordijnen, geblakerd
door eigen licht.

BUREN STAAN

Buren staan
te gebeuren. Geboren vreemden
wuiven bij wijze van zwijgen
met de morgen en het laatste nieuws.
Aanpalende voortuinen spreken voor zichzelf.

Buren zakken niet
voor de toets van het verschil.
Al zit er geen onderscheiding in
bij menig geschil, hebben muren
toch oren naar andere hoekstenen.

Buren puren
uit elkanders leed
nooit vermaak. Ze bloeden
mee tot verwanten,
verbinden herkenbare wonden.

Buren boren
ongehoorde levensaders aan,
nemen de wijk
onder handen
voor een open stratosfeer.

Te Beleven

Door Bart Madou

14DE THOMAS MANNLEZING: HEIDEGGER EN DE VRAAG NAAR DE TECHNIEK

In zijn voordracht *De vraag naar de techniek* uit 1955 onderwerpt Martin Heidegger de instrumentele opvatting van techniek aan een kritisch onderzoek. Heidegger werpt een nieuw licht op de techniek, die van al wat ermee in aanraking komt maar één ding verlangt: dat het terstond ter plekke ter beschikking staat. De smartphone is hier een recent opvallende blijk daarvan, maar het geldt al voor de waterleiding en de lucifer.

Heidegger vatte het probleem van de techniek kort en bondig samen: *'Het ergst zijn we aan de techniek overgeleverd als we haar als iets neutraals beschouwen; want die opvatting, die men vandaag de dag bijzonder graag huldigt, maakt ons volslagen blind voor het wezen van de techniek.'*

Prof. Dirk De Schutter becommentarieert Heideggers vraag naar de techniek op een toegankelijke wijze.

14de Thomas Mannlezing, Dirk De Schutter over Heidegger en de vraag naar de techniek, zondag 26 januari 2025 om 10.30 u. in DC Veltershof, Veldegem, daarna Nieuwjaarsreceptie.

PROFESSOR STÉPHANE SYMONS OVER SCHOONHEID

Roger Scruton begint zijn boek *Schoonheid* met: *'Schoonheid kan troostrijk en verontrustend zijn, heilig of profaan, schoonheid kan ons opbeuren, aantrekken, inspireren, angst aanjagen.'* Cultuur- en kunstfilosoof Stéphane Symons opent zijn boek *Schoonheid* met een lange beschouwing over het schilderij *Zicht op Delft* van Johannes Vermeer. En ook hij wijst er ons op dat schoonheid in de meest verscheidene gedaanten verschijnt. Hij stelt zich bovenal de vraag of schoonheid een (on)haalbaar ideaal is, zowel in de kunst als in de natuur. Om die vraag te beantwoorden neemt hij ons mee op een wandeling doorheen enkele grote namen van de kunstgeschiedenis.

Over *Schoonheid* door Stéphane Symons op zondag 9 februari 2025 om 10.30 u. in DC Veltershof, Veldegem

ERIC MIN OVER DE KLANK VAN VENETIË

Friedrich Nietzsche zat nooit verlegen voor een boude uitspraak zoals: *'Zoek ik een ander woord voor muziek, dan valt mij niets anders in dan Venetië'*. En spontaan denk je dan aan Antonio Vivaldi of Claudio Monteverdi, maar ook Richard Wagner was er kind aan huis en Igor Stravinsky ligt er zelfs begraven.

Maar Venetië is natuurlijk veel meer dan de muziekstad, ook schilders en schrijvers waren vaste bezoekers van La Serenissima.

Samen met Gerrit Valckenaers (jawel, die van Valckenaers & Vanhoudt voor de luisteraars van Klara) schreef Eric Min een paar jaar geleden een geweldig boek over de stad Venetië en haar kunstenaars. Bij elke brug, op elk pleintje van de lagunestad zijn er verhalen te sprokkelen. Eric Min neemt ons mee op zijn tocht langs de kanalen in het spoor van dichters, componisten en kunstschilders.

We krijgen zo een beknopte geschiedenis van de Europese cultuur in een notendop.

***Venetië, de klank van een stad* door Eric Min op zondag 2 maart 2025 om 10.30 u. in DC Veltershof, Veldegem**

STEPHAN CLAES OVER DE GESTRESTE SAMENLEVING

Stress, nog niet zolang geleden was dat een taboewoord, daar is in de voorbije decennia wel verandering in gekomen. Meestal krijgt stress een negatieve connotatie en inderdaad er bestaat zoiets als negatieve stress, maar toch is het geraadzaam om vaak gestrest te zijn, althans als je er dan goed mee kunt omgaan. Beseffen dat stress vooral tussen je oren zit is al een goede insteek. Vermoedelijk zal Stephan Claes dit ook beamen, maar stressgevoelig zijn is niet hetzelfde als stressbestendig zijn. Onze levensgewoonten, signalen uit de buitenwereld, werk en gezin... het bepaalt in hoge mate of we veel of weinig, langdurig of kortstondig gestrest zijn.

Volgens psychiater Stephan Claes dreigen wij te bezwijken onder onze drang naar volmaaktheid.

***De gestreste samenleving* door Stephan Claes op zondag 23 maart 2025 om 10.30 u. in DC Veltershof, Veldegem**

Onderbelicht

Door Andre Callier

ANNIE LEIBOVITZ

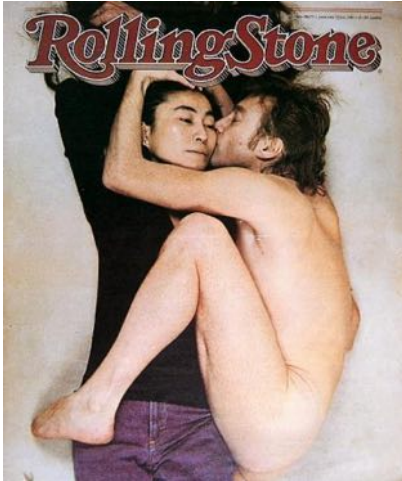
Om onze 75ste editie toch alle eer aan te doen, kom ik eigenlijk in conflict met de titel van dit artikel want 'Onderbelicht' is deze fotografe zeker niet. Deze echte topfotografe van wereldformaat viel mij als enige 75-jarige waarachtig in de schoot. Dus, zeker niet onbekend, niet alleen in de fotografiewereld maar evenzeer erbuiten, met een palmares om U tegen te zeggen, en een referentie op het vlak van gestileerde portretten van zowel beroemdheden als mensen uit alle lagen van de maatschappij.

Selfy van Annie Leibovitz

Annie Leibovitz is op 2 oktober 1949 in Waterbury - Connecticut geboren, ze kocht haar eerste camera in de zomer van 1968 en studeerde in 1971 af aan het San Francisco Art Institute. De foto's die ze maakte tijdens haar studie, toen ze in een kibboets in Israël woonde en bezig was met het blootleggen van de overblijfselen van de Tempel van Koning Salomo, hielpen haar aan een baan bij het tijdschrift *Rolling Stone*. Dit tijdschrift, dat bekend staat om zijn reflectie van de Amerikaanse tijdsgeest, benoemde haar reeds in 1973 tot hoofdfotograaf. Ze realiseerde er 142 covers die haar de reputatie opleverden van de meest prominente celebrityfotograaf van haar generatie.

In 1983 stapte Leibovitz over naar *Vanity Fair*, waar ze haar stijl verder ontwikkelde met grotere, complexere en vaak dramatisch gestileerde portretten. Ze stond bekend om haar vermogen om intimiteit en karakter vast te leggen, maar ook om haar technisch meesterschap in belichting en compositie. Haar werk voor *Vogue* en andere grote publicaties maakte haar beroemd om zowel commerciële als kunstzinnige fotografie. Ze werkte met talloze beroemdheden, van atleten en politici tot filmsterren, en maakte van portretfotografie een artistieke vorm.

In 1991 werd Leibovitz pas de tweede levende fotograaf die werd tentoongesteld in de National Portrait Gallery.

Een van haar beroemdste foto's uit 1980 is het portret van John Lennon en Yoko Ono. Leibovitz maakte deze foto van een naakte John Lennon die zich om een geklede Yoko wikkelt, slechts enkele uren voor hij, op 8 december 1980, werd vermoord.

De polaroidfoto werd later gebruikt voor de cover van *Rolling Stone* als eerbetoon aan John Lennon. De American Society of Magazine Editors koos het in 2005 als de beste cover van de afgelopen 40 jaar.

Bekende werken:

Leibovitz is vooral bekend om haar vermogen om beroemdheden op een ongekende manier vast te leggen. Enkele van haar meest iconische werken zijn:

- Demi Moore: Het controversiële portret van de actrice in 1991 voor *Vanity Fair*, waarin Moore naakt en zwanger poseerde. Dit beeld veranderde de perceptie van zwangerschap in de media en modefotografie.
- Whoopi Goldberg: In een ander iconisch portret liet ze Goldberg poseren in een bad gevuld met melk, een krachtig en speels beeld dat Goldbergs energie en unieke persoonlijkheid vastlegde.
- Koninklijke familie en wereldleiders: Leibovitz heeft ook tal van portretten gemaakt van invloedrijke figuren, zoals de Britse koninklijke familie en presidenten van de Verenigde Staten.

Tentoonstellingen en boeken:

Leibovitz heeft talloze fotoboeken uitgebracht, waaronder '*Annie Leibovitz: A Photographers Life 1990-2005*', waarin zowel haar commerciële werk als persoonlijke foto's van haar familie en de liefdevolle band met haar partner, de schrijfster Susan Sontag, te zien zijn. Haar werk is tentoongesteld in prestigieuze musea over de hele wereld, zoals de National Portrait Gallery in Londen en het Smithsonian in Washington, D.C.

Persoonlijk leven en invloeden:

Leibovitz had een lange, diepe, persoonlijke en professionele relatie met schrijfster en intellectueel Susan Sontag, die een grote invloed had op haar werk. Hun relatie werd nooit volledig publiekelijk besproken tijdens hun leven, maar na Sontags dood in 2004 sprak Leibovitz openlijker over de diepe band die ze deelden. Haar latere werk toont een meer introspectieve kant, met meer aandacht voor de thema's verlies en vergankelijkheid. In 1999 werkten Leibovitz en Susan Sontag samen aan *Women*, een verzameling van meer dan 200 foto's van vrouwen die aan het einde van de twintigste eeuw in Amerika woonden. Hoewel Leibovitz een groot deel van haar leven beroemdheden heeft gefotografeerd, presenteert *Women* portretten van een brede dwarsdoorsnede van het Amerikaanse vrouw-zijn. Naast prominente actrices, kunstenaars, muzikanten en first lady's bevat het boek portretten van leraren, soldaten, mijnwerkers, boeren en activisten.

Onlangs werd Annie Leibovitz verkozen tot 'Buitenlands geassocieerd lid van de Académie des Beaux-Arts'. Tijdens de installatieceremonie, die plaatsvond op 20 maart 2024 onder de *Coupole* van het 'Institut de France', overhandigde Dame Anna Wintour, Editorial Content Director van *Condé Nast* en Worldwide Editorial Director van *Vogue*, Leibovitz haar academische zwaard. (zie foto van Eduard Brane hieronder)

Photo: Eduard Brane

De hiernaast staande QR-codes geven u een algemeen beeld van haar leven en portretwerken doorheen de ganse maatschappij met enige klemtoon op beroemdheden.

DUST

Voor deze speciale editie ging ik op zoek naar een film van een 75-jarige regisseur. Zo blijken er wel een aantal te zijn. De meest bekende is ongetwijfeld Pedro Almodóvar (regisseur van onder meer *Mujeres al borde de un ataque de nervios*, *Todo sobre mi madre*, *The room next door* enz.). De naam Julian Fellowes is misschien iets minder bekend, maar zijn *Downton Abbey* vast niet. Verder hoort ook Marc Didden thuis in het rijtje, naast Fanny Ardant, Frans Lasès, Ben Verbong en Rieks Swarte.

Toch viel mijn keuze op iemand die helaas de 75 niet heeft gehaald: Marion Ackermann, alias Marion Hänsel, werd geboren in 1949, maar overleed al in 2020. Een vrouwelijke, Belgische én bekroonde regisseur: voldoende argumenten om nader kennis te maken. En kijk, wat een toeval: haar film *Dust* bleek ook geselecteerd voor het Filmfest

Gent begin oktober. Bij het lezen van de synopsis dacht ik even *'tiens, die film heb ik toch al gezien?'* Maar neen, niet de film had ik gezien, wel het boek gelezen waarop de film is gebaseerd, met name *In the Heart of the Country* van de Zuid-Afrikaanse Nobelprijswinnaar J.M. Coetzee. Een boek dat een diepe indruk had nagelaten. Nóg een extra motivatie dus om de film te bekijken.

Het verhaal speelt zich af in de Zuid-Afrikaanse Kaapprovincie ten tijde van de Apartheid. Magda, een jonge, blanke vrouw, leeft samen met haar vader en drie zwarte bedienden op een afgelegen boerderij. Die vader, 'Baas' voor de bedienden, is een zwijgzame, norske man, die amper een woord zegt tegen zijn dochter. Doorgaans communiceert hij met haar via een soort van gegrom. Van liefde of genegenheid is er geen sprake, van respect evenmin. Wanneer hij thuiskomt, moet Magda zijn laarzen uittrekken, hem de krant bezorgen, het eten klaarmaken ... Magda staat voor haar vader op hetzelfde niveau als Anna, Jacob en Hendrik, de bedienden: het zijn veredelde slaven. Magda poetst samen met Anna het koper, schrobt op handen en voeten de vloer ... En intussen groeit haar haat tegenover haar vader, een haat die in feite een diepe hunker is naar

liefde en aandacht. *'Voor mijn vader ben ik mijn hele leven een afwezigheid geweest,'* zegt Magda aan het begin van de film. Of nog: *'Ik had een man moeten zijn. Dan was ik nu niet zo verbitterd'.*

Dagelijks windt Magda met langzame bewegingen de grote slingerklok in de gang op. Een prachtige illustratie van de traagheid en monotonie van het leven waarin ze vastzit. Net als haar dromen, gewelddadige dromen soms, waarvan het niet altijd duidelijk is of het dromen zijn of herinneringen aan waar gebeurde feiten.

Toch wordt de monotonie op een dag doorbroken: Hendrik, de jongste bediende, brengt zijn kersverse bruid mee naar de boerderij en vraagt of ze een job kan krijgen in het huis. Magda noemt haar 'Klein Anna', om haar te onderscheiden van de gelijknamige bediende, voortaan 'Oud Anna'. Klein Anna is jong, slank en knap en trekt al snel de aandacht van Baas. Met lede ogen ziet Magda toe hoe hij het jonge meisje voor zich tracht te winnen met geschenkjes, hoe hij vriendelijk tot haar spreekt, haar aanraakt. De seksuele spanning hangt meteen in de lucht, je voelt al snel waarop het zal uitlopen, en dat voelen ook de oude bedienden Anna en Jacob, die uit angst voor problemen besluiten weg te gaan.

Niet veel later verleidt en verkracht Baas het meisje, dat vanaf dat moment regelmatig zijn bed deelt. Het lijkt een evidentie, geen van beiden doet de minste moeite om het te verbergen voor Magda, die hen ontbijt op bed moet brengen. De rollen lijken plots omgekeerd, Magda wordt als het ware de meid van Klein Anna. In haar dromen waarschuwt Magda haar vader: *'Klein Anna is slechts een pion, de echte spelers zijn wij'.*

Magda voelt zich niet zozeer vernederd, dan wel jaloers. *'Merk me één keer op'* smeekt ze haar vader in gedachten, terwijl het geluid van de vrijscènes haar langzaam gek maakt. Uiteindelijk wordt het haar te veel, ze neemt een jachtgeweer en schiet haar vader in de buik. Hij overleeft het in eerste instantie, en Magda verzorgt hem. *'Papa, vergeef me, ik meende het niet. Ik hou van je, daarom heb ik het gedaan'*, prevelt ze. Maar de wonde gaat etteren tot de stank niet meer te harden is, en na een lange, pijnlijke doodstrijd, bezwijkt Baas uiteindelijk toch.

Hendrik, die zich met zijn echtgenote verzoent na haar een fikse rammeling te hebben gegeven, helpt Magda om een graf te delven, maar weigert uiteindelijk Baas te helpen begraven zonder dat er een priester bij gehaald wordt. Magda sleurt het lijk dan maar met veel moeite zelf in het graf, dat ze met haar blote handen dichtgooit.

Nu moeten ze alleen verder, maar Magda heeft geen geld om Hendrik en Klein Anna te betalen. Na een uit de hand gelopen ruzie verkracht Hendrik op zijn beurt Magda. De rollen zijn nu helemaal omgekeerd, het lijkt haast het oude wraakrecht van 'oog om oog, tand om tand'. Magda schijnt de situatie echter te aanvaarden, ze vraagt Hendrik en Anna zelfs om in het huis te komen wonen, en Hendrik heeft regelmatig seks met haar. De

nachten dat hij niet bij haar doorbrengt, wacht ze op hem. *'Dit gebeurt met vrouwen. Ze liggen te wachten op mannen die niet komen.'*

Wanneer twee blanke mannen langskomen, op zoek naar Baas, besluiten ook Hendrik en Anna te vertrekken, uit angst dat zij uiteindelijk beticht zullen worden van de moord.

Magda blijft eenzaam achter met de geest van haar ondanks alles teerbeminde vader. *'Ik wil dat iemand me knuffelt om me te verzekeren dat ik ermee mag ophouden'* fluistert ze.

Dust is het verhaal van een complexe vader-dochter relatie en een illustratie van het isolement op het platteland, vertelt regisseur Marion Hänsel in een interview. Maar het is vooral een prachtige illustratie van huidhonger en ondraaglijk psychisch lijden, indrukwekkend vertolkt door Jane Birkin. Hänsel vertelt hoe Birkin aanvankelijk bang was om de rol te aanvaarden. De knappe Birkin, in die tijd een sekssymbool bij uitstek, was bang dat ze zich fysiek lelijk moest maken. Hänsel stelde haar gerust met de woorden: *'Jij moet leren elke charme verliezen en transparant worden.'* *'En dat heeft ze goed begrepen,'* voegt Hänsel er - terecht - aan toe.

Over het boek van Coetzee vertelt Hänsel dat het voor haar een verpletterende ervaring was: stijl, taal, woordkeuze, alles was buitengewoon. Wat haar in de roman het meest had getroffen was dat je nooit weet wat realiteit is of wat verzonnen is in het hoofd van Magda, en dat heeft ze meesterlijk weten om te zetten in beelden.

Dust is zeker geen gemakkelijke film, hij laat je achter met een beklemmend gevoel en de acteerprestatie van Birkin kruipt onder je vel. Voor mensen die opgroeiden met de afstandelijke, autoritaire vaders die tot een paar generaties geleden zowat de norm waren, kan hij best confronterend zijn. Maar zelfs zonder een dergelijke traumatische ervaring is het gevoel van mateloze eenzaamheid in onze digitale, egocentrische wereld misschien wel actueler dan ooit.

Het verbaasde me te horen dat Hänsel twee, drie jaar lang moeite had moeten doen om de film verkocht te krijgen. Al had dat misschien meer te maken met haar jeugdige onbekendheid in de ons-kent-ons wereld van de film. Gelukkig is ze er uiteindelijk dan toch in geslaagd, en werd ze op het *Filmfestival van Venetië* van 1985 beloond met een *Zilveren Leeuw* voor de beste eerste of tweede grote realisatie van een regisseur. Ook het acteerwerk van Birkin werd erkend als een van de beste van het jaar, maar ze kreeg uiteindelijk niet de prijs voor beste actrice.

De film is vandaag de dag niet makkelijk meer te vinden, althans niet via het internet. Wie het geluk heeft om nog over een dvd-speler te beschikken kan terecht in de bibliotheken van onder meer Aalst, Antwerpen, Brugge, Sint-Niklaas, Oostende en Zaventem. Ik zou zeggen: wees er snel bij, voor ook de dvd's uit het aanbod verdwijnen!

Crescendo

Door Bart Madou

GEZOCHT/GEVONDEN (1)

In illo tempore – de tijd dat ik nog af en toe naar televisie keek, intussen is die af en toe ook weggefallen – in die tijd dus, toen de dieren al niet meer spraken maar het internet nog niet uitgevonden was, dan was er op ARTE wekelijks een literair programma. Hoe het heette, weet ik niet meer, maar meestal werd er uitvoerig een auteur geportretteerd. Zo was het ooit de beurt aan Italo Calvino. Zowel in het begin als op het einde, tijdens de generiek, werd je die keer als kijker meegevoerd over de rails van een soort rangeerstation en eerlijk gezegd, meer herinner ik mij niet van dit bewuste programma rond Calvino. Maar tijdens dat einde speelde er ook een muziekje dat mijn aandacht trok door zijn ongeunsteldheid, zijn eenvoud en toch zijn ongerepte, prachtige melodie. Piano. Op het einde van de generiek kon je dan lezen, tenminste als je snel was, dat het ging om de sonate nr. 5 in Do-groot van de Venetiaanse componist Baldassare Galuppi, gespeeld door Arturo Benedetti Michelangeli. Dat heb ik pas achteraf geweten, want zo snel was ik nu ook weer niet, maar niettemin bleef Galuppi of iets in die aard en sonate en Arturo Benedetti Michelangeli hangen, die laatste kende ik wel.

Dus 's anderdaags naar de Fnac op zoek naar de cd met die 'sonate van Galuppi of zoiets'. Galuppi – één l, twee p's – wel gevonden, maar geen sonate. Hoe of wanneer ik de fameuze sonate nr. 5 dan wel opgediept heb, ik weet het niet meer, hoe dan ook ben ik bij een opname uit 1965 terechtgekomen met daarop Ludwig van Beethovens laatste sonate nr. 32, het opus 111 met Benedetti Michelangeli aan het klavier, op dezelfde cd (uit 1988): Baldassare Galuppi, sonate nr. 5 in Do-groot. Het muziekje van de ARTE-uitzending bleek het eerste deel, het Adagio van die sonate te zijn. In het bijgevoegde boekje lezen wij dan dat Galuppi in 1706 in Venetië geboren is en dat hij er 79 jaar later ook gestorven is. In de viertalige bijlage (Engels, Frans, Duits, Italiaans maar zoals altijd geen Nederlands) staat er verder niets over Galuppi, behalve dat het stuk in kwestie *'so lucid – si limpide – einer leuchtende Durchsichtigkeit – cosi trasparente'* is.

Een hele tijd later trof ik toevallig een cd aan *'Baldassare Galuppi – Passatempo al Cembalo'*, waarop zes sonates te vinden zijn (I t.e.m. VI) maar sonata V is helemaal niet die sonate nr. 5 met Benedetti Michelangeli, V bestaat in tegenstelling tot 5 uit twee en niet uit drie delen en ook de toonsoort is anders ('Si B Maggiore' wijkt uiteraard af van de Do grote tert). In het inlegboekje van de clavecimbelsonaten lezen we dan wel dat Galuppi meer dan honderd opera's gecomponeerd heeft – alleen *II*

Filosofo di Campagna is min of meer bekend gebleven. De libretti kwamen onder meer van Carlo Goldoni en Pietro Metastasio, niet de minsten dus, en verder heeft Galuppi nog een pak instrumentaal werk afgeleverd. Zijn standbeeld staat op de markt van Burano.

Een boeiende figuur is ook de pianist Arturo Benedetti Michelangeli, de perfectionist. Hij was van pure Italiaanse makelij, geboren in Brescia in 1920, maar gestorven in Lugano 1995. Hij past in het lijstje van die andere groten van zijn tijd: Claudio Arrau, Vladimir Horowitz en Svatoslav Richter en hij was wellicht wel de grootste Italiaanse pianist na Ferruccio Busoni. Benedetti Michelangeli had wel de kwalijke gewoonte om recitals op het allerlaatst nog af te zeggen.

Arturo Benedetti Michelangeli

Baldassare Galuppi
Sonate nr. 5 C-dur

Buitenbeentjes

DE BIËNNALE VAN VENETIË

Door Rita Vanhoutte

Bij het verschijnen van de Toverberg nog vlugvlug uw koffers nemen om naar Venetië te reizen, om de 60ste editie van de Biënnale te bezoeken, dat zal niet meer lukken, want op 24 november sloten de deuren.

Een editie om niet vlug te vergeten, want het is de eerste keer dat de curator, Adriano Pedrosa, uit het zuidelijk halfrond kwam en zodoende Afrikaanse en Zuid-Amerikaanse kunst meebracht. Hij legde de focus op LGBTQ, kolonisatie en onderdrukking, met als thema 'Foreigners everywhere'. Hij sprak vaak autodidactische kunstenaars aan die in collectief werken. Ook in Documenta Kassel 2022 ging de aandacht naar inheemse kunstenaars. De kunstgeschiedenis werd hierdoor een beetje 'herschreven'.

87 landen deden mee. Velen hadden hun paviljoen in de Giardini, andere landen kon je ontdekken in de stad. Opmerkelijk was dat Rusland zijn leeg paviljoen uitleende aan Bolivia en dat er aan de deur van het paviljoen van Israël geschreven stond dat het paviljoen pas open zou gaan als alle gijzelaars zouden worden vrijgelaten. Drie Israëliische gewapende soldaten hielden er de wacht.

In het kader van de Biënnale waren er ook talrijke nevententoonstellingen. De verplaatsing met de vaporetto is verre van ideaal, maar ja, in Venetië heb je niet veel andere keuzes. Je boemelt in een veelal overvolle vaporetto van het ene zeestation naar het andere om uiteindelijk zo dicht mogelijk bij je bestemming te geraken. En van daaruit kun je je zoektocht naar een tentoonstelling in een of ander kerkje of galerie, langs steegjes en over brugjes, verderzetten.

Wie zich beperkte tot de essentie van de kunsttentoonstelling begon bij het Arsenale (een historisch scheepsbouw-en wapencomplex van Venetië dat in de 12de eeuw werd opgericht en de kern was van de Venetiaanse maritieme macht) en kreeg er in het centrale paviljoen niet alleen werken waar de 'buitenstaander' van de kunstwereld aan bod komt, maar ook een uitzonderlijk grote hoeveelheid oudere werken van vrouwen, outsiders en queer kunstenaars te zien. Er was ook opvallend veel aandacht voor textiel, wat lange tijd ondergewaardeerd werd in de kunstwereld. En er was kleur, kleur en nog eens kleur.

Naast het Arsenale liggen de Giardini (de openbare tuin van Venetië, aangelegd tijdens de bezetting van de stad door Napoleon). Met de bouw van de verschillende landenviljoenen in deze tuin is het park zowel een groene ruimte als een belangrijke culturele locatie voor de kunstwereld. Het Belgisch paviljoen uit 1907 was een van de eerste gebouwen, ontworpen door architect Leon Sneyers, en in art-decostijl opgetrokken. Het is onbegonnen werk om de tentoongestelde werken van de Biënnale te beschrijven. In 2026 er naartoe reizen is een supergoed voornemen.

Ter illustratie: *Another one bites the dust* van de Chinese Yu Hong

Yu Hong zet het sacrale thema in de Chiesetta della Misericordia op zijn kop en vervangt het, op een gouden achtergrond, door imposante altaarstukken die de levenscyclus van de mens van geboorte tot de dood weergeven. Haar figuren zijn vaak vrienden en familie of beelden die ze vindt op sociale media. Aan het hoofdaltaar prijken jonge vrouwen in allerlei vreemd verdraaide poses waaruit vaak angst of gevaar spreekt.

KOORDDANSEN TUSSEN LEVEN EN DOOD

Door Andreas Van Rompaey

De publicatie van *Keerpunt* (2009) betekende ook daadwerkelijk een keerpunt in het leven en werk van Lucienne Stassaert: de ouderdom en de hiermee samenhangende naderende dood komen vanaf dan steeds sterker naar voren. Haar laatste bundel *De overkant van de tijd / Op de valreep* (2023) noemt ze zelfs letterlijk haar 'poëtisch testament', al wil ze o.a. haar reeks met autobiografische aantekeningen *Souvenirs* (2014-...) nog aanvullen met een vijfde en mogelijk laatste deel. Zoals de titel reeds impliceert, bestaat *De overkant van de tijd / Op de valreep* uit twee cycli die nauwelijks van elkaar te onderscheiden vallen. Het eerste, titelloze gedicht verwoordt perfect waarover de bundel gaat: het 'koorddanseren' tussen leven en dood. Overal ziet het lyrische alter ego van de schrijfster tekenen van wat voorbij is en van wat haar te wachten staat, en net als bij Dirk Kroon verkrijgen vogels hierbij een symbolische betekenis. Zoals gewoonlijk schuwt Stassaert het macabere niet, maar in vergelijking met vroeger springt ze er op een minder groteske, meer natuurlijke en ook soberdere manier mee om. De doodsgedachte benadert ze afwisselend vanuit hoog en vanuit laag perspectief en dat leidt afwisselend tot berusting en troost, en tot wanhoop en vervreemding. Het laatste gedicht draagt de ogenschijnlijk veelzeggende doch misleidende titel *Afscheid*, want in tegenstelling tot wat Marc Bruynseraede in *Meander magazine* concludeert, draait het om de dood van de moeder en niet om die van de dichteres. Het dichtwerk bevat daarentegen wel een tekst die verwijst naar het 'begin', naar haar debuut *De jonkvrouw met de spade* (1964). De creativiteit en de geest doen het lyrische ik weer opfleuren, maar zijn tegelijkertijd soms een terging.

DE OVERKANT VAN DE TIJD
LUCIENNE STASSAERT
OP DE VALREEP

Hoe dan ook zal Stassaerts werk na haar overlijden blijven nazinderen, net zoals ze zelf zo vaak ervaren heeft na het beluisteren van de door haar geliefkoosde muziek: 'een slotakkoord dat nog lang natrilts als een muzikaal gebed.'

Lucienne Stassaert, *De overkant van de tijd / Op de valreep*, Uitgeverij P, Leuven, 2023, 96 blz., ISBN 9789464757309.

CHRISTINE DE PIZAN Een 14de-eeuwse Markante 'Madam'

Door Chris Rachel Spatz

Het is 'een vrouwtje'

Papa, Tomasso di Benvenuto da Pizzano, is ontgoocheld omdat zijn eerstgeborene een meisje is. Christine de Pizan ziet het licht omstreeks 1364 in Venetië. Haar vader, raadsheer in dienst van de republiek, heeft medicijnen gestudeerd en is bovendien astroloog. En laat dat laatste nu juist de ontgoocheling verzachten bij de geboorte van zijn eerste spruit. Hij heeft uiteraard haar horoscoop getrokken en die voorspelt dat het een intelligent meisje zal zijn. Dus besluit hij haar verstandelijke ontwikkeling zoveel mogelijk te stimuleren. Te meer daar de twee zonen die volgen aanvankelijk geen al te grote lichten blijken te zijn.

Een vader met connecties

Hij zelf is ook een wijs man. Karel V (1364-1380) van Frankrijk en de koning van Hongarije doen soms een beroep op zijn kennis. Dat legt hem uiteraard geen windeieren. Signore Tomasso heeft een boontje voor de Parijse Sorbonne. Hij neemt een sabbatjaar van zijn werk voor de Venetiaanse republiek en trekt erheen. 'La madre' blijft met haar kroost achter op hun landgoed in Bologna. Karel V is zo gecharmeerd van 's mans diensten dat hij hem begenadigt met een extra toelage om zijn gezin te laten overkomen. Ze mogen zelfs in Frankrijk blijven wonen. Er wordt met beloftes gestrooid dat het een lust is: eigendom, rente, pensioen, het kan niet op. Misschien is Tomasso liever nog wat alleen in Parijs of is het een aarzelend man, het duurt in elk geval nog drie jaar alvorens het gezin, rondom eind 1369, herenigd is op Franse bodem. Christine is dan vijf jaar oud.

Haar gelukkigste jaren

Ze beschrijft de komende tien jaar als 'joyeuses, plantureuses en paisibles' ofte vrolijk, weelderig en vreedzaam. Het meisje krijgt een opleiding normaal voorbehouden aan jongens. Ze is leergierig en heeft enorme interesse in literatuur. De kern van haar toekomstige beroep wordt gelegd. Daarvan heeft het 'maagdelijn' dan echter nog geen notie. Inderdaad, ze zal ooit al schrijvend de kost moeten verdienen voor haar eigen kroost. Maar eerst wordt er getrouwd.

Het huwelijk

Het is papa die een huwelijkskandidaat uitkiest. Etienne de Castel uit Picardië, afgestudeerd in de rechten aan de Parijse universiteit, is de uitverkorene. Het huwelijksfeest heeft plaats in 1379. Het meisje is dan, ocharme, 15 jaar oud. Het 'Blind Getrouwd' van de veertiende eeuw.

Ze beschrijft de bruiloft, haar toilet en haar halve trouwboek.

Hij blijkt dik mee te vallen. Het huwelijk is gelukkig. Het koppel krijgt een dochter en twee zonen. Het moederschap zet haar studie en schrijverij wel in stand-by modus. Dochter Maria ziet het levenslicht in 1380, tot grote vreugde van de hele familie.

Een kwartet drama's

Het geluk wordt echter fors geknakt door de dood van hun broodheer Karel V in datzelfde jaar. Tomasso verliest de status van raadsheer van de vorst met als gevolg een geamputeerd inkomen en ook het feit dat de aan hem gedane beloftes van landgoed, rente en pensioen luchtkastelen blijken te zijn. Gelukkig behoudt Etienne de Castel, de echtgenoot van Christine, wel zijn baantje als secretaris en notaris van de nieuwe koning.

Enkele jaren later overlijdt vader Tomasso, blijkbaar op het uur dat hij zelf heeft voorspeld. Je bent astroloog of niet, nietwaar. Het juiste jaar is een gok en zit niet in de archieven. Er blijft niet veel over van het familiefortuin, vader had een gat in zijn zak. Etienne de Castel wordt het opperhoofd van de familie en blijkt een man te zijn die beter op de centen let. Maar o wee, 1389 is een annus horribilis. Manlief Etienne is het slachtoffer van de pestepidemie. Hij verlaat de wereld ver van huis, tijdens een dienstreis naar Beauvais. Christine verliest haar geliefde man en blijft over met drie kleine kinderen, twee jongere broers en haar moeder. Bovendien klopt, als vierde drama, menig schuldeiser op de deur en volgen processen bij wel vier verschillende rechtbanken in Parijs. Ze moet leningen aangaan en heel de afhandeling van die materiële beslommeringen zal maar liefst veertien jaar aanslepen. De gerechtelijke molen draaide toen blijkbaar ook al heel langzaam.

Seulete suy et seulete veuil estre

En nu? Er moet zaad in het 'bakske' komen, zoals men zegt. De moedige weduwe verwerkt haar verdriet door te schrijven. Haar bundel *Cent Ballades* bevat het gedicht met de beklievende regel Alleen ben ik en zoek alleen te wezen (vertaling J.H. Leopold). Ze schrijft ook rondeaux, achtregelige gedichten en zeventig jeux à vendre waarbij iets wordt aangeboden.

Je vous vens la rose de may.
Oncques en ma vie n'amay
Autant dame ne damoiselle
Que je fais vous, gente pucelle,
Si me retenez a ami,
Car tout avez le cuer de mi.

Ik verkoop je de roos van mei.
Nooit in mijn leven heb ik
zoveel van een dame of jonkvrouw gehouden
als van jou, lieve meid,
Aanvaard me dus als vriend,
want jij bezit heel mijn hart. (vert. Els Vermeir)

Uitgever Maurice Roy publiceert *Oeuvres poétiques de Christine de Pizan* in drie delen met zo'n 300 ballades en 69 rondeaux. Met dit alles rijpt het idee bij de weduwe om met schrijven in het onderhoud van haar gezin te voorzien. Een vrouw die onder eigen naam schrijft en uitgeeft, is midden veertiende eeuw niet meteen bon ton. 'Du jamais vu' zoals het in modern Frans klinkt. Het is pas de 19de-eeuwse George Sand, ook belast met kinderen waarvoor ze alleen moet zorgen, die het haar nadoet. Christine heeft nu ook meer ruimte en tijd, te meer daar haar dochter in een klooster te Poissy is ingetreden, haar oudste zoon in Engeland in dienst is van de hertog van Salisbury en haar jongste zoon inmiddels al is overleden. Haar broers zijn in Bologna op het landgoed van hun vader gaan wonen. Ze moet alleen nog voor 'maman' zorgen.

Ze neemt de studie weer op

Eerst de geschiedenis van wereldbeschavingen, dan van schrijvers en dichters. Ze kan vermoedelijk terecht in de koninklijke bibliotheek, gevestigd in de toren van het Louvre. Ik zie haar zo de trappen beklimmen in volle honger naar wijsheid. Een honger die ze kan stillen dankzij het feit dat ze goede maatjes is met Gilles Maler, de beheerder van de bib. Net zoals haar connectie met Jean de Gerson, kanselier van de Sorbonne, haar een vrijgeleide zal zijn voor de universitaire bibliotheek.

Een Engels politiek spel zet echter alles op zijn kop. In 1399 komt haar oudste zoon terug. De graaf van Salisbury is meegesleept in de val van koning Richard II. Zijn opvolger, Hendrik IV van Lancaster, kent blijkbaar de gedichten van Christine de Pizan. Hij nodigt haar uit en belooft in een adem ook voor de opvoeding van haar zoon te zorgen. Maar onze markante 'madam' moet niets van de man hebben, ze weigert diplomatisch. Ze laat haar zoon niet teruggaan en kan het aldus manoeuvreren dat zoonlief een positie aan het Franse hof bekommt. Dan nog wel als koninklijk secretaris en notaris, net zoals papa.

Heisa rondom de Roman de la Rose

Het tweede deel van deze middeleeuwse roman over de liefde in dichtvorm, geschreven door Jean de Meung, zorgt voor een letterkundige

controverse in de jaren 1399-1402. Christine ergert zich blauw aan de manier waarop daarin over de vrouw wordt geschreven. Ook al is de auteur een geleerde en schrijver van aanzien, ze vindt het grove taalgebruik maar niets. Jean de Meung beschrijft de liefde en haar beoefenaars op een vrij platte manier voor een burgerlijk publiek; de hoofse liefde is eerder iets voor adellijke lezers. In zijn vertelling wordt de vrouw veeleer een lustobject dan een ideaal. Hij beschouwt de vrouwen vrijwel als hoeren. Hallo, dat is zonder dame Christine gerekend. Ze uit haar ongenoegen in de vorm van o.a. het gedicht *Le Dit de la Rose* (1402).

Ze haalt zich daardoor wel een meute tegenstanders op de hals, waarvan menig tegenstander uit een katholieke broek is geschud, zoals een proost uit Rijsel en een kanunnik uit Parijs. 'Wat denkt die vrouw wel om zo'n eminent geleerde als Jean de Meung aan te vallen.' Je hoort het hen minachtend zeggen. Christine blijft kalm en waardig. Haar vriend Jean Gerson, kanselier van het Louvre, steunt haar bij de veroordeling van die 'textes scabreux'. Die vindt het maar niets voor de jongere generatie en verbiedt de lezing ervan in zijn preken. Christine kruipt in haar pen, of liever in haar veer, en zoekt hulp nog hogerop. Tot zelfs bij de koningin van Beieren en de proost van Parijs. Haar bekendheid als 'femme de lettres' krijgt er een boost door en vanaf nu is haar schrijverij niet meer te stuiten.

De opbouw van haar oeuvre

Filips van Bourgondië krijgt haar eerste boek aangeboden, *Le Livre de la Mutacion de Fortune*, op nieuwjaarsdag 1404. Het is een autobiografisch werk waarin de wisseling van het lot een grote rol speelt. Een vrouw die, noodgedwongen, de verantwoordelijkheid van de man krijgt in het gezin om de boel draaiende te houden. Dat valt blijkbaar in de familiesmaak van de Bourgondiër want ze krijgt van Filip De Stoute de opdracht om een geschiedkundig werk te schrijven over het leven van zijn broer, Koning Karel V. Een vrouw, in die tijd, die zo'n opdracht binnenrijft, da's fenomenaal! Ze houdt de regie van de uitgave van haar geschriften streng in handen en waakt erover dat de miniaturen nauwkeurig aansluiten bij haar tekst.

Er verschijnen tussen 1404 en 1407 ook *Le Livre de la Cité des Dames* en *Le Livre des Trois Vertus*. Hierin belicht ze haar zienswijze wat betreft de positie van de vrouw in de maatschappij. Ze onderwerpt zichzelf aan een gewetensonderzoek en komt tot de conclusie dat de slechte meningen van de heren over vrouwen niet kloppen. Ze wil een boek schrijven over en voor vrouwen dat wel door vrouwen én mannen zal gelezen worden. Doel is dat de heren hun mening zouden herzien en dat vrouwen meer zelfvertrouwen zouden krijgen.

Benaderingstruc

Een directe aanval, ook al is het met woorden, is nogal gevaarlijk. Ze zal wat ze te verkondigen heeft vertellen vanuit een droom en een allegorie. Zoals een clown ook meer mag zeggen dan wie niet het clownspak draagt. Ze gaat aldus in dialoog met de onaantastbare Drie Deugden: Rede, Rechtvaardigheid en Recht. Dit trio zal haar opbeuren en uit haar verwardheid en toestand van moedeloosheid bevrijden. Ze bevelen haar een stad te bouwen, een bolwerk waar vrouwen veilig en onbezorgd kunnen leven, beschermd tegen die valse aanklagers van mannen. Christine stelt vragen, de Drie Deugden antwoorden en illustreren die met voorbeelden. Ieder verhaal is een bouwsteen voor de bouw van de stad. Daarbij put de schrijfster uit allerlei werken zoals o.a. uit *De Claris Mulieribus* en de *Decamerone* van Boccaccio, de Bijbel, *Les grandes Chroniques de France* ... De titel heeft ze wellicht gehaald bij *De Civitate Dei* van Augustinus. Sommige vooroordelen jegens vrouwen zijn nog altijd niet uitgeroeid. Vrouwe Rede voert aan dat meisjes alles even goed kunnen begrijpen als jongens. Het huidige aantal studentes in de universiteiten bewijst dat dame de Pizan wijze woorden in de imaginaire mond van Vrouwe Rede heeft gelegd. Wie achter de kookpotten blijft zitten en niet buitenkomt, kan zich niet ontwikkelen. En wat gezegd van het spreekverbod op straat voor vrouwen in een vrouwonvriendelijk, islamitisch land, meer dan zes eeuwen nadat *Het boek van de Stad der Vrouwen* werd geschreven?

Het Instituut en de Amazonen

En dan de Kerk. Zelf is ze gelovig maar spuit wel kritiek op het Instituut. Met alle toestanden in de huidige Kerk, heel actueel. De miserie begon volgens haar op het moment dat Constantijn de Grote de Kerk met inkomsten en rijkdom begiftigde.

Je laten geselen en martelen voor je geloofsovertuiging was toen in voege. Het behoud van je maagdelijkheid werd als hoogste goed gepropageerd, althans voor vrouwen. Zomer 1969, met de seksuele revolutie, was toen nog heel veraf.

Straffe uitspraken in verband met verkrachting zijn Christine ook niet vreemd. 'Mannen zeggen vaak dat vrouwen erom vragen om verkracht te worden.' Nu in tijden van woke moeten heerschappen uiterst voorzichtig zijn en durven ze vrouwen misschien niet meer spontaan te benaderen. De balans is een beetje te veel naar de andere kant doorgeslagen. Soit. De Pizan haalt er, naast het kerkelijk instituut, ook de Amazonen bij die, in haar opinie, niet de geboren jongetjes vermoordden maar terug naar hun vaders stuurden. Xantippe en Medea zijn in haar ogen dan ook weer niet de vreselijke wijven waarvoor ze de geschiedenis zijn ingegaan.

Historische achtergrond

Christine de Pisan leeft in woelige tijden. Honderdjarige Oorlog, twisten tussen de clan Orléans en Bourgondië, scheuring in de Kerk met maar liefst twee pausen, één in Rome en één in Avignon. Ze durft het zelfs aan al dat mooie volk aan de kaak te stellen en richtlijnen te geven hoe te regeren en de vrede te bewaren. In *Lamentacion sur les maux de la France* verwoordt ze haar medelijden met het Franse volk. Er zijn er voor minder in het 'cachot' en op de brandstapel beland. Ze zet ook uiteen hoe de onderlinge delen van de staat (voorgesteld als een lichaam) van elkaar afhankelijk zijn.

In 1418 is Parijs het decor van een bloedbad in de strijd tussen Bourgondiërs en Armagnacs. Zoals eerder gezegd had ze een opdracht van de Bourgondiërs verzilverd, dus voelt ze zich in Parijs niet meer veilig. Na de rampzalige Bataille d'Azincourt in 1415, een keerpunt in de Honderdjarige Oorlog tussen Engeland en Frankrijk, vlucht ze naar het klooster in Poissy waar haar dochter is ingetreden. Haar bezittingen worden verbeurdverklaard. Terug naar af op materieel vlak; iets wat ook het geval is voor veel Franse edelen. Haar manuscripten zullen de tand des tijds echter doorstaan en zelfs bewaard en gekoesterd worden in het British Museum.

Ter ere van Jeanne d'Arc

Haar laatste werk, *Le Ditié de Jehanne d'Arc* (geschreven in 1429), is geïnspireerd door de vroege overwinningen van Jeanne d'Arc. Het is het enige Franstalige werk, geschreven tijdens het leven van de Maagd van Orléans. Christine zal elf jaar in het klooster huilen, vertelt ze in haar gedicht *Le Ditié sur Jehanne d'Arc*.

Je, Christine, qui ay plouré
Unze ans en abbaye close
Où j'ay toujours puis demeuré
Que Charles (c'est estrange chose !),
Le filz du roy, se dire l'ose,
S'en fouy de Paris, de tire,
Par la traïson là enclose :
Ore à prime me prens à rire.

Moi, Christine, qui ai pleuré onze ans en abbaye close, où j'ai toujours demeuré depuis que Charles (c'est chose étrange !) le fils du roi, si j'ose rappeler ce souvenir, s'enfuit de Paris, tout droit, par suite de la trahison qui s'y trouvait : maintenant pour la première fois je me prends à rire.

Ik, Christine, die elf jaar lang zat te huilen in een slotklooster, waar ik de hele tijd verbleef sinds Charles (een vreemde zaak!), de zoon van de koning, als ik dat durf zeggen, in allerijl Parijs ontvluchtte, door het verraad dat zich daar bevond: nu kan ik voor het eerst weer lachen. (vert. Els Vermeir)

Voor een alleenstaande vrouw of weduwe is dan het klooster de enige oplossing. Wanneer ze toch even buiten de kloosterlijnen kleurt, hangen praatjes en laster in de lucht. Tot op het eind van haar leven wordt ze belaagd om haar stellingen en ideeën. Omstreeks 1430 overlijdt ze in het klooster op wellicht 66-jarige leeftijd.

Feministe avant-la-lettre?

Ze legt de nadruk op het feit dat mannen hun vrouwen bij hun zaken moeten betrekken, zodat bij afwezigheid de vrouw bekwaam is te handelen in zijn plaats. Alles wat mannen doen, zouden vrouwen ook kunnen. Daarom is ze de gelijke van de man, schrijft ze. Helaas duidt Christine de man aan als heer en meester in het huwelijk en behoudt ze de traditionele rolmodellen in het gezin, iets wat nog eeuwenlang zal standhouden. In een toespraak die ze houdt voor gehuwde vrouwen weerklinkt het volgende: *'Wie een goed man treft, prijze God. Wie een middelmatige echtgenoot treft, danke God omdat hij niet slechter is. Wie een ruwe, wrede man treft, moet proberen hem een fatsoenlijk leven te laten leiden.'*

Deze zelfverzekerde dame gebruikt haar talent en passie voor letteren en wetenschap optimaal met als doel een rechtvaardiger maatschappij te bekomen. Haar connecties aan diverse hoven dienen haar zaak. In *Het Woud der Verwachting* beschrijft Hella Haasse het bezoek van Christine aan Valentine Visconti, de vrouw van Lodewijk van Orléans, de broer van Koning Karel VI van Frankrijk.

Ook al is ze de eerste vrouw uit de wereldliteratuur op de bres voor haar eigen sekse, aanklaartster van discriminaties en pionier als schrijvende vrouw voor den brode, het hoogste schavotje als feministe mag ze alsnog niet beklommen. Laten we het houden op een proto-feministe.

Bronnen:

Het Boek van de Stad der Vrouwen van Christine de Pisan met inleiding van Tine Ponfoort

Régine Pernoud, Christine de Pisan (soms met s/soms met z geschreven)

Christine de Pizan, Editie Earl Jeffrey Richards

Christine de Pizan, een bijzondere vrouw, Uitgeverij Verloren b.v., 2004, 203 blz.

Hella Haasse, *Het Woud der Verwachting*

DE HERTOG BUIGT, DE HERTOG BLOOST, DE HERTOG ZET ZIJN BRIL OP

Door Guy Van Hoof

Probeer u zich even het volgende tafereel voor te stellen: een hertog, stram in de leden, ouder wordend, witgrijs en verweerd, wel zachtmoedig, weemoedig, aangenaam in de omgang, met een vriendelijk woord voor iedereen, gul en lankmoedig, zit in zijn kasteel, op zijn landelijk domein, omringd door personeel, in zijn eentje een boek te lezen, hij slaat de bladzijden om terwijl buiten de wind rond de muren en tegen de vensters giert, een paard hinnikt en honden blaffen.

De hertog leeft in zijn eigen wereldje. Dat was niet altijd zo, hij heeft woelige jaren achter de rug, moest zich als jonge man kranig houden, verweren en leren met wapens om te gaan, om ten slotte te worden meegesleurd in politieke onzin van heren die mekaar de loef trachten af te steken, die meer macht willen dan anderen, ze trekken ten strijde, veroveren, stichten brand, moorden, en gaan daar nog prat op ook.

Het gaat in dit geval om Charles van Orléans, die meevocht in een meedogenloze oorlog van de Franse kroon tegen de Engelsen die aanspraak maakten op het bezit van Frankrijk, een gevolg van de spelregels in dat wereldje om jonge meisjes uit te huwelijken wanneer ze nog een kind zijn, veertien jaar, soms jonger, om de bruid te worden van een man die ze zelden te zien krijgen, die hen een kind geeft om de bloedlijn verder te zetten en het bezit in de familie te houden. De corruptie is zo groot dat ze niet valt te overzien, het volk moet maar zorgen de eindjes aan mekaar te knopen, is het soms niet God zelf die het zo heeft georganiseerd, komt niet alle macht van Hem? Waarom zich dan druk maken over het gepeupel, hardwerkende mensen met kinderen die toch vroeg of laat doodgaan?

Het zijn mooie principes, vinden ze zelf, voldaan over hun heldendaden. Maar hoogmoed heeft ook nare gevolgen, de val kan diep zijn. De gevechten in Azincourt werden al te lichtvaardig aangepakt, dure uitrustingen, zwaarbeladen paarden die diep wegzakten in de modder van de moerassige grond zonder dat ze konden uitwijken, het was een slachting die voorzien had kunnen worden, de strategie deugde niet, het

was een oorlogsvoering die passé was, terwijl de Engelsen bijna fluitend op de vijand inhakten; zonder stress en zonder zelfoverschatting zetten ze de Fransen klem, konden hen gemakkelijk doden, lieten een kerkhof achter. Op het slagveld, een slachthuis bezaaid met duizenden Fransen, edelen en soldaten, huurlingen en avonturiers - want oorlog trekt altijd mensen aan die van geen hout pijlen weten te maken - gaan de Engelsen met grote zakken langs de doden om hun sieraden en waardevolle dingen af te rukken en mee te nemen. De vernedering is compleet. Des te erger omdat er edelen zijn die de kant van de Engelse koning kiezen en denken beter af te zijn met een overheersing van die over het Kanaal. Hoe dwaas, kan men denken, maar nee, het is enkel het voordeel dat ze ermee willen behalen dat voor hen telt, het bezit van landerijen, kastelen, jonkvrouwelijk schoon, schitterende helmen, pages die hen aan rijkversierde tafels bedienen, het echte leven van heren van stand, niet van verstand. Een van de doden blijkt niet dood te zijn, de door een paard bedolven Charles van Orléans. Een prima kans voor de overwinnaars, een trofee die ze met plechtig vertoon meevoeren naar hun land. Hij is, na verzorging, helemaal opgeknapt en dus verhandelbaar, dat wil zeggen dat voor hem een serieuze waarborgsom kan worden gevraagd, een duizelingwekkend hoog bedrag dat door zijn familie niet direct op tafel kan worden gelegd. Een broer van Charles is eveneens in gevangenschap en ook voor hem eist men losgeld. Geld is namelijk dringend nodig om verder oorlog te kunnen voeren. Een, of meerdere mensenlevens zijn dan pasmunt. Het koninklijke hof geeft geen krimp, daar is men zelfs blij van de lastpost af te zijn, want Charles is een man die vragen stelt, twijfelt, onderhandelt, pleit, niet kronkelt of buigt. Dat laatste siert hem, aan de andere kant kost het hem een behoorlijk stuk van zijn leven, twintig jaar in gevangenschap is voor een man van zijn stand niet gering om te dragen. Hij krijgt enkele boeken en papier om te schrijven, maar hij zit tenslotte dan toch tussen koude muren en een klein venstertje boven waar af en toe wat zon doorheen komt. Ellendig is het, en men laat hem aan zijn lot over.

Na verloop van tijd mag hij iemand uit zijn land ontvangen en krijgt hij schaarse berichten over zijn bezittingen en zijn vrouw die in een klooster is ondergebracht, waar ze later sterft zonder hem weer te zien. Charles was al, en wordt nog meer melancholisch van aard. Het drukt zwaar op hem, het niet kunnen deelnemen aan het maatschappelijke leven, in een ander land vertoeven met vijandschap rondom hem, nauwelijks contact met de buitenwereld, soms een wandeling, na jaren mag hij zelfs wat paard gaan rijden, maar wat zegt het hem nog? Uit lusteloosheid, verveling, wanhoop - je zou voor minder ten onder gaan - begint hij te schrijven, zijn gevoelens op papier te zetten. Misschien is dat een manier om zich staande te houden. Een halfbroer, een bastaard, dringt erop aan

om de Engelsen tegemoet te komen in hun eisen. De man is nu zo goed als gebroken, wat maakt het nog uit.

'Voor het venster staande zag Charles in de morgenhemel de sterren verbleken. Hij nam zich voor de gevraagde handtekeningen te plaatsen.' Dit staat te lezen op bladzijde 426 van het in mijn ogen prachtige boek, een historische roman, onder de titel *Het woud der verwachting* door de Nederlandse schrijfster Hella S. Haasse. De C. Huygens en de P.C. Hooftprijs kreeg ze, verdiend. De roman over Orléans verscheen al in 1949 en ik citeer uit de achttiende druk, een pocketuitgave uit 1996. Een historische roman lees ik meestal met een wat dubbel gevoel, namelijk dat men nooit met zekerheid weet wat er gezegd werd op een bepaald ogenblik, of wat iemands diepe gedachten waren, zelfs al zijn er brieven of dagboeken bewaard gebleven. Het diepste van een mens valt nooit echt te verklaren, uit te leggen, uit te diepen. Het blijven benaderingen die kunnen verschillen naargelang de instelling van de auteur. In dit geval evenwel heb ik het bijna 800 bladzijden lange, en toch te korte boek uitgelezen met verbazing en bewondering. Dat laatste voor de manier waarop Haasse deze man, in zijn zwarte kleren, vaak in de rouw, treurend om zijn vader en moeder die gestorven zijn, dan weer om zijn vrouw die jong het leven liet, deze man die stand weet te houden, die zich houdt aan zijn inzichten, en uiteindelijk toch een einde wil maken aan de kwelling van zijn eenzaam leven, een duidelijke gestalte geeft. In Frankrijk is er veel veranderd, hoewel het ook weer van hetzelfde is, het getouwtrek en de verstandshuwelijken, het gemor van de bevolking en de verdwazing aan de luxueuze hofhoudingen. Men haalt het geld waar het te krijgen is, de oogst, of de prijzen die omhoogschieten, was het ooit anders?

Op zeker ogenblik, nog voor zijn rampzalige jaren in afzondering, een veel te zware beproeving, ontmoet hij een dame die ook geïnteresseerd is in taal en letteren, Christine de Pizan, weduwe geworden, die hem zegt meer op te gaan in het leven, ze praten vele uren met mekaar met het in acht nemen van de hoofse manieren: Christine begreep hem wel; zij wist wat het zeggen wil om met een bedroefd hart te leven tussen nietsnutten. *'Toen mijn echtgenoot stierf, stond ik alleen in de wereld, monseigneur,'* zei zij, *terwijl zij haar wijze, kalme ogen op hem vestigde. 'Ik heb van het begin af moeten zorgen voor mijn kinderen en mijn andere bloedverwanten. Ook ik heb veel strijd gevoerd om te proberen mijn erfdeel te redden. Het is mij niet gelukt, monseigneur. Maar God heeft mij het vermogen gegeven vele dingen op rijm te zeggen. Dankzij dat vermogen heb ik mezelf in leven gehouden en mijn kinderen kunnen opvoeden. Geloof mij, ik ken het gevoel dat u zoveel verdriet berokkent: eenzaam te zijn, ook in een zaal vol feestvierders. Ik kon, toen ik mijn*

man pas verloren had, alleen van rouw en liefde zingen en u weet, monseigneur, dat zulke liederen in zwang zijn voor danswijzen. Voor een handvol goudstukken heb ik mijn hartenleed verkocht.'

En ze eindigt dit gesprek tussen gelijkgezinden met deze verzuchting: *'Monseigneur, monseigneur, hoe is het mogelijk dat koningen en vorsten nog rustig slapen 's nachts?'* (Blz. 442 – 443)

Hij was toen al een melancholische figuur die zich niet thuis voelde in de massa fuifnummers en onverschilligen. In 1415 vielen de Engelsen Frankrijk binnen, Azincourt volgde en daarover schreef ook Barbara Tuchman in *De waanzinnige veertiende eeuw* dat het niet voldoende is dapper te zijn, maar dat de Franse ridders door onbekwaamheid de strijd verloren tegen de lichter bewapende, soepeler bewegende Engelse troepen van 'gewoon voetvolk' en geen ridders te paard. De Engelsen droegen geen harnas, geen praal en pracht maar bijlen en bogen, bijna primitief te noemen, ze waren evenwel wendbaar en vlug. Aan Charles, hier Karel genoemd, wordt in het boek van Tuchman niet veel aandacht besteed, des te meer aan de onderhandelingen tussen de beide landen om een einde te maken aan een oorlog die honderd jaar aansleepte en meer ellende veroorzaakte dan dat het oplossingen bijbracht. Dat doen oorlogen nooit. In de roman van Haasse krijgt de maagd van Orléans dan weer niet veel ruimte. Op blz. 438 staat vermeld: *'Omstreeks die tijd werd er te Domrémy, in Lotharingen, in het gezin van de landarbeider Jacques d'Arc een kind geboren, het jongste van een vijftal. Het was een meisje, dat bij de doop genoemd werd: Jeanne.'* Haar rol komt later nog wel aan bod, vluchtig, als weinig ter zake doende, een passage te midden van een woelige tijd. In gevangenschap zegt de Engelse edelman die Karel bewaakt dat die boerenmeid Frankrijk meer kwaad dan goed had gedaan, ten strijde trekken zonder ervaring en enkel gebaseerd op de stemmen van God en heiligen.

Tuchman stelt dat Jeanne als een meteor verscheen en drie jaar later was verdwenen. Dat was niet haar schuld, dat lag niet aan dit moedige, enthousiaste, geslachtloze meisje, dat door de halfbroer van Charles werd begeleid naar de zege omdat de ridders het lieten afweten door hun onderling gekibbel en besluiteloosheid. De bedoeling was de dauphin in Reims tot koning te doen kronen, en dat is haar gelukt. Ze bevrijdde de stad en voerde Charles (Karel) naar de overwinningroes. Het waren de Bourgondiërs, zijn jarenlange tegenstanders, die haar gevangen namen en 'verkochten' aan de Engelsen, die blij genoeg waren haar als een duivelin, een heks op te voeren en op de brandstapel te brengen.

'Het was voor de Engelsen van het grootste belang dat zij werd veroordeeld omdat zij beweerde in opdracht van God te hebben gehandeld en als die bewering niet ontzenuwd werd, zou het ernaar uitzien dat God,

die oordeelde over het doen en laten der mensheid, de Engelse heerschappij over Frankrijk zou afkeuren. Met grote onverzettelijkheid en meedogenloosheid probeerden haar ondervragers aan te tonen dat de stemmen die zij hoorde, niet echt waren. Noch de Franse koning Karel VII, die zijn kroon aan haar te danken had, noch enige andere Fransman deed voor het proces ook maar enige moeite om haar vrij te kopen of te redden, misschien omdat de adel in verlegenheid was gebracht door het feit dat men zich door een dorpsmeisje naar de overwinning had moeten laten voeren.’ (Blz. 674-75)

Schaamtegevoel ja, in die context enigszins te begrijpen, al wisten ze dat natuurlijk van tevoren, het is op zijn zachtst gezegd laf te noemen haar de kastanjes uit het vuur te laten halen om haar dan te veroordelen en levend te verbranden, men had haar in ballingschap kunnen sturen, naar een klooster laten gaan, maar nee, verbranden was de enige optie om geen spoor achter te laten. Precies dat is die onmannelijke Fransen en Engelsen met dure gewaden, puntschoenen en veren op hun hoeden niet gelukt met de maagdelijke herdersmeid die uiteindelijk boven al die saletjonkers en kerkelijke verraders tot heilige werd uitgeroepen en tot symbool van het verzet werd gebombardeerd. Heeft God dan toch zijn slag thuisgehaald? Frankrijk is gelukkig Frankrijk gebleven, en de tronen van de slappelingen werden naar de coulissen van de geschiedenis verwezen.

Terug naar de gevangenschap van Charles d’Orléans. In de eenzaamheid van zijn jarenlange ballingschap begon hij bepaalde dingen anders te bekijken. Hij zag zijn land ver weg, als in een droom. *‘Hij zag dat zij die kronen en mijters droegen, die een scherp zwaard of een volle geldbuidel in de hand hielden, heer waren over dood en leven van het volk, maar zij sloegen geen acht op de mensen die met opgeheven handen in onafzienbare scharen buiten stonden in de schaduw der katedralen en kastelen. De machthebbers betwistten elkaar kroon en staf, zij keken slechts naar elkanders bezit. Dat wolven de kudden verslonden, rovers de pelgrims plunderden, dat dief en moordenaar hun slag sloegen, koude, honger en ziekte met scherpe zeisen de mensen wegmaaiden, dat derde prins en prelaten niet.’ (Blz. 501-502)*

Daar zat hij, in zijn kamer met het getraliede venster, terwijl de Engelsen in hun vuisten lachten omdat de losgelden niet betaald konden worden, voor hen niet minder dan een goede ‘bijverdienste.’ Charles moest voortdurend kunstschaten en bezittingen verkopen. Tot het moment aanbreekt dat ze hem loslaten. Bij zijn terugkeer in de vrijheid, die hem fantastisch gesmaakt zal hebben, in het begin, ziet hij de bespottelijke marionetten met ceremonieel en protocollen, pronkend met zichzelf, hij ziet met verdriet en spijt dat de hertog van Bourgondië, het huis dat mee

aan de grondslag ligt van zijn teloorgang, zwelgt in rijkdom en weelde, en alle macht naar zich toe heeft getrokken, het zijn niet de zachtzinnigen die de wereld regeren. Hij voelt zich in zekere zin nog steeds een gevangene, een gevangene van dat systeem, en nu, vrij zijnde, is er nog altijd een som losgeld aan die vervloekte Engelsen te betalen!

De oplossing voor hem is dat hij zich van het politieke toneel losmaakt, zich niet langer bemoeit met de kinderachtige steekspelen op het toneel van machts- en gebiedsuitbreiding en zich in alle rust bezighoudt met dichtwerk, terwijl zijn vrouw voor de tuin zorgt. De hertog is een gelouterd mens, het leed is geleden, de strijd gestreden. Hij heeft er genoeg van gekregen. Laat ze maar vechten, laat ze mekaar bekampen, mekaar de nek omwringen, tronen proberen om te kieperen, laat ze hun zwaarden en messen slijpen, voor hem hoefde het niet meer. Hij had vrede met zichzelf, met het leven op zijn domein, met een jonge vrouw met wie hij, als oudere man, geen kinderen meer kon krijgen, hij nodigt vrienden uit, dichters, François Villon brengt als jonge dichter ere aan deze oude meester, die wijsheid tot zijn levensdoel lijkt te hebben gemaakt.

De hertog buigt hoofs, dat leert hij niet meer af, hij groet, vraagt de bezoeker om plaats te nemen, ze praten over het leven om ten slotte over te gaan tot een rijmwedstrijd, Charles gaat het duel aan met iedereen, ook met een gewoon hulpje, dat maakt hem niet uit. Hij zet zijn bril op, leest voor, de avond valt, een schemering als een milde nevel kondigt zich aan, de hertog van Orléans dankt zijn gasten en personeel en doet nog een late wandeling in de tuin voor hij zijn dag afsluit. Hij koestert het leven.

Het boek van Haasse kan hier of daar wat andere accenten hebben gelegd dan het er in de werkelijkheid echt aan toe is gegaan, maar hoe dan ook heb ik ronduit genoten van dit boeiende portret van een man die zich van de wereld heeft afgekeerd nadat oorlog, gevangenschap en verbittering zijn lot waren, maar die in de taal en het rangschikken van woorden, het uitdrukken van gevoelens en gevoeligheden iets bereikt heeft dat anderen hem alleen maar konden benijden. Een portret dat mij heeft weten te ontroeren, psychologisch evenwichtig, een man die ik heb mogen leren kennen en dankzij Haasse nooit meer zal vergeten.

Haasse, Hella S. *Het woud der verwachting*. Singel Pockets. Amsterdam, Uitgeverij Querido, oorspronkelijk 1949, achttiende druk 1996.

Tuchman, Barbara. *De waanzinnige veertiende eeuw*. Amsterdam, De Arbeiderspers, eerste druk 1980, achttiende druk 2004.

Noens, Ludo. *Het Jeanne d'Arc-syndroom*. Uitgeverij Aspekt, 2017.

Dit artikel verscheen eerder in *Portulaan* nr. 160, 4de kwartaal 2024.

Canonschot

Door Els Vermeir

DER NATUREN BLOEME

Wanneer Jacob van Maerlant *Der naturen bloeme* precies schreef, is niet bekend, net zomin als de exacte geboorte- en sterfdatum van de auteur (ca. 1221-1300). Historici situeren het werk 'rond 1270', dus met enige dichterlijke vrijheid kunnen we stellen dat het 750 jaar oud is en dus perfect past in deze feesteditie!

De Koninklijke Bibliotheek van Nederland bezit 11 manuscripten van dit werk, waarvan het oudste dateert van midden 14de eeuw en ook online kan bekeken worden. Het is rijkelijk geïllustreerd met afbeeldingen van de vaak wonderlijke wezens die de koster/klerk Jacob beschrijft. Best vreemd, als je bedenkt dat van Maerlant zich afzette tegen de hoofse ideologie - een stroming waar hij zich eerder zelf aan bezondigd had met o.a. *De roman van Torec* - omdat die te zeer *de waarheid* uit het oog was verloren. Jacob stelde zich tot doel de *schepping* te beschrijven, hij is als het ware de David Attenborough van zijn tijd. Met één groot verschil: van Maerlant doet niet de moeite om met eigen ogen planten en diersoorten te ontdekken en beschrijven, hij baseert zich op bestaande werken en als betrouwbaar beschouwde bronnen, zoals Augustinus, Hiëronymus, Jacob van Vetrici, Plinius Maior enz. Zijn *Der naturen bloeme* is in wezen een vrije vertaling van *De natura rerum* van Thomas van Cantimpré – al dacht Jacob dat de auteur Adelbrecht van Keulen (alias Albertus Magnus) was. Geschreven bronnen hadden voor van Maerlant en zijn tijdgenoten een onbetwistbaar gezag – zelfs als ze in onze ogen volstrekt ongeloofwaardig lijken.

Dat zijn (pseudo-)wetenschappelijk werk een plaatsje kreeg in de *Canon der Nederlandse literatuur*, dankt van Maerlant onder meer aan het feit dat hij zijn bevindingen in een poëtisch kleedje giet. Of zeg maar kleed: niet minder dan 16.662 verzen!

Nochtans wijst Freddy De Schutter er in *Het verhaal van de Nederlandse literatuur (deel 1)* op dat van Maerlant niet bepaald overloopt van talent. Zijn eerder vermelde hoofse ridderroman was al '*niet het meest geslaagde specimen uit het genre*', en ook zijn verzen zijn '*niet de soepelste en krachtigste uit de Middelnederlandse letterkunde*'. Meer nog: De Schutter noemt van Maerlant '*een zeer middelmatig dichter met uiterst beperkte talenten*'. Vreemd dus dat net die man de geschiedenis is ingegaan, en nog wel met een – weliswaar imposant – werk dat nog het meest doet denken aan onze social media met hun fake news. En die analogie kunnen we misschien zelfs verder doortrekken. Net als de Acids en Trumps van deze wereld kende van Maerlant immers enorm succes en inspireerde hij

volgelingen als Lodewijk van Velthem, Jan van Boendale, Willem van Hildegasberch en Dirc Potter.

Ondanks alle kritiek bekleedt van Maerlant volgens De Schutter een sleutelpositie, namelijk omdat hij als eerste durfde breken met de 'ongebreidelde, oneindig en moedwillig gecompliceerde fantasie' van de middeleeuwse hoofse lyriek. Je zou kunnen zeggen dat hij in zekere zin de weg opent naar de Verlichting – al staat zijn *Rijmbijbel* daar natuurlijk nog haaks op. Van Maerlant heeft trouwens wel meer moderne ideeën. Zo neemt hij het onder meer op voor de vrouw – met dank aan Maria –, uit hij kritiek op de adel en pleit hij voor gelijkheid tussen arm en rijk.

Ter illustratie twee stukjes tekst met vertaling door De Schutter:

Uit Der nature bloemen:

*Ander liede, des geloeft
Vintmen daer al sonder hoeft,
Haer oghen in haer scouderen staende
In hare borst twe gate uutgaende
Voer nose ende voer mont
Eyselijc sijn si als een hont*

*Andere mensen, geloof me vrij
Hebben helemaal geen hoofd
Hun ogen staan ingeplant in hun schouders
In hun borst komen twee gaten uit
Die dienen als neus en als mond
Ze zien er even afschrikwekkend uit als een hond.*

Uit Wapene Martijn en Dander Martijn

*Twe worde in die werelt sijn,
Dats allene mijn ende dijn;
Mochtmen die verdriven,
Pays ende vrede bleven fijn*

*Er zijn twee woorden in de wereld:
Van 'mij' en van 'u'
Als men die maar kon uitdrijven
Dan bleef altijd en overal de vrede gespaard*

Wie meer wil lezen over van Maerlant, vindt op <https://www.dbnl.org> een overzicht van zijn werk met uitgebreide analyses.

Bron: Freddy De Schutter, *Het verhaal van de Nederlandse literatuur* –

» "Ieder mens die genoegens schiept in het voltooien van zijn taak is een kunstenaar; welke ook die taak is en hoe nederig ze ook is, hij brengt een kunstwerk tot stand. De toetssteen is het beleefde genot, het plezier, de perfectie: het overtuigend resultaat!"
— Henry van de Velde «

**Zondag
26 januari**

**14de Thomas Mannlezing
Heidegger en de vraag naar de techniek
door Dirk De Schutter**

om 10:30 uur Inkom 10 € - nieuwjaarsreceptie nadien

**Over Schoonheid Zondag
door Stéphane Symons 9 februari**

om 10:30 uur

**Zondag
2 maart Venetië, klank van een stad
door Eric Min**

om 10:30 uur

**De gestresste samenleving Zondag
door Stephan Claes 23 maart**

om 10:30 uur

**Zondag
13 april De grensreportages van Joseph Roth
door Els Snick**

72 om 10:30 uur

Programma 2025 - Het Beleefde Genot vzw - Programma 2025

Zondag **Vergeving bij Hannah Arendt**
4 mei door Els Van Peborgh

om 10:30 uur

Boris Vian **Zondag**
door Huibert Spoorenberg **15 juni**

om 10:30 uur

Zondag **Islamitische architectuur in Spanje**
28 september door Catherine Joostens

om 10:30 uur

De Baltische landen **Zondag**
door Bea Honoré **26 oktober**

om 10:30 uur

Zondag **De gezusters Brontë**
16 november door Magda Michielsens

om 10:30 uur

hetbeleefdegenot.be

Alle lezingen gaan door
Om 10:30 uur in DC VELTERSHOF
Koning Albertstraat 11, 8210 Veldegem
Inkom 8 € - drankje nadien - tenzij anders vermeld

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING